

Johannes Jensen

**En bornholmsk
"arbejdsbi"**

Redigeret af Leif Køhler Jensen

Johannes Jensen
En bornholmsk "arbejdsbi"

Redigeret af Leif Køhler Jensen
1. udgave 1. oplag

ISBN: 978-87-92713-74-2

Copyright © 2012 Leif Køhler Jensen

Redigeret januar 2012

Bogen er skrevet med Times New Roman og Arial

Indhold

Forord	5
Johannes Thorvald Jensen	6
Litteratur:	7
Barndom og ungdom på Bornholm	8
Sandkås	15
Stenhugger	17
Hotelkarl i Sandvig	20
"Dams Hotel" i Rønne	23
2. verdenskrig	24
Optagning af træstubbe i Rø	25
Arbejde for tyskerne ved Dueodde	26
Hitlers fødselsdag	28
Arbejdet for Hedeselskabet	32
Øster-Lindet	33
Læplantning i Branderup	34
Møde med en SS-frivillig	37
Tilbage til arbejdsløshed på Bornholm	43
Arbejdet i brunkullene	45
Kibæk	45
Arbejdsulykker	50
Vagabonder	51
Natarbejde	54
Modstandsbevægelsen	61
Arnold Jensen arresteres af Gestapo	63
Bibliografi om Arnold Jensen	65
1945 i Stilling	66
Artikler	70
Fiskerdreng i Tejn omkr. 1920	71
Tejn havn 1920-25	82
Tejn Brugs	83
Stilling foråret 1945	92
Huset på Rønnevej i Stilling	96

Læserbreve	98
Skærvefabrikken på "Edslev Knude"	101
Gunver Jensens erindringer.....	107
Fra min barndomstid	107
Jul	110
Barndommens lege.....	111
Lidt om tiden efter min konfirmation	115
Besat af tyskerne	116
Besat af russerne	118
”Bornholms stemme”	120
"Udmarksminde"	121
”Hans og Grethe”	126

Forord

Denne bog er en ordret gengivelse af Johannes Jensens dagbøger i uddrag.

Forbindende tekster og forklaringer i *kursiv* er tilføjet af Leif Køhler Jensen.

Tak til Aase, Benny, Erling og Lena.

Tekster:

Anton Henriksen
Gunver Jensen
Johannes Jensen

Tegninger:

Børge Olsen, Allinge

Fotos:

Annette Blume
Flemming Jensen
Leif Køhler Jensen
Willy Jensen
Tom Nielsen

Johannes Thorvald Jensen

Forfatter. Født 7.10.1911 i Olsker. Død 2002. Søn af Hans Otto Valdemar Jensen og hustru Johanne Eline Martine født Kaas. Gift 1945 med Gurli Køhler Simonsen født 8.4.1923. Død 1996. Datter af Ella og Køhler Simonsen. Tejn skole. Uddannet stenhugger, bygningsarbejder og jernbinder. 1928-37 stenhugger. 1938-39 Dams Hotel. 1941-42 Hedeselskabet. 1943-45 brunkulsarbejder. 1946-48 jernbanearbejder. 1950-56 stenhugger. 1957-61 bygningsarbejder. 1961-81 Århus Vejvæsen. Derefter pensionist. Kasserer i Stilling Borgerforening. Formand for SiD, Stilling ved Skanderborg. Tillidsmand. 2 romaner og 50 noveller. Erindringer om livet i brunkuslejerne og hundredvis af læserbreve. Aarhus Kommunes rejselegat til studietur til DDR.

Fra "Klippeøens kvinder og mænd". Red. Søren Wolff. Bornholms Tidende. 2000.

Litteratur:

17 noveller i bornholmsk dialekt. Trykt i Bornholmeren 1983-1994. - 1994-2001: læst op i "Bornholms Stemme".

Novellen "Han så Lazarus langt borte" i "Arbejdsliv". SiD 1989. ISBN 87-557-1523-0.

Romanen "Mågerne skriger stadig". Bragt som føljeton i Bornholmeren. 303 sider. Skrevet på rigsdansk. 1985. Om udviklingen i fiskerbyen Tejn og arbejdsforholdene i stenbruddene på Bornholm.

Interview: "Fagforeningen gør jo ikke noget for dem". P. Roland Larsen. Århus Stiftstidende d. 26. maj 1974.

"Interview før 75 årsdagen" af Eyvind L. Lind. Foto: Jens Erik Jensen. Bornholmeren d. 20. sep. 1986.

Barndom og ungdom på Bornholm

Hvilken tanke Vorherre har gjort sig, da han i året 1911 sendte mig ud på en klippe-knold i Østersøen, har jeg ikke noget kendskab til, for hvis kursen var lagt lidt anderledes, kunne det lige så godt have blevet på en lyngbakke i Midtjylland, eller en roemark på Lolland, - for – som den proletar jeg er, tør jeg næsten ikke tænke den tanke, at jeg var havnet i et rigmandshjem i Klampenborg.

Selve fødslen er jeg nødt til at gå lidt let hen over, af den naturlige grund, at jeg ikke kan huske noget derom.

Min tidligste erindring er, at jeg sad i barnevognen og kiggede op i loftet, hvor min far havde brækket brædderne op for at lægge dem om. Den tids brædder var meget brede, og med tiden svandt de ind, så der blev nogle åbne sprækker, hvor støv og skidt og møg kunne drysse ned i rummene.

Mine forældre nægtede at tro på det, da jeg som skole-dreng fortalte derom, fordi jeg på det tidspunkt kun havde været 2 år gammel, men fakta er, at jeg kan se synet for mig endnu – med hullet, der gjorde, at stråtaget var synligt.

Hans, Johanne og Johannes foran røgeriet i Tejn.

I mine tidligste barneår, arbejdede min far som stenhugger, men blev senere fisker, og derfor er jeg vokset op som fisker-dreng – et faktum, der har præget mig for livet.

Det var mit livsindhold, og når jeg ikke selv blev fisker, skyldes det omstændigheder, som jeg senere vil gøre rede for. Det kan dog kun blive til visse ting, jeg ønsker at fremhæve.

Som de fleste andre i dette tidsrum var vi fattige, men jeg har aldrig oplevet at gå sulten i seng. – De fleste fiskerfamilier havde hus med stor have, således at de havde kartofler, foruden at de dyrkede grøntsager. Lidt høns var også almindeligt, men æggene blev solgt henne i Brugsen som hjælp til de mest nødvendige dagligvarer. Kun til påske blev det tilladt, at vi selv spiste æg – og det medvirkede til, at påsken var noget ganske særligt. Med hensyn til at skaffe mad på bordet, så havde det stor betydning, at fisk havde vi nok af – og det resulterede na-

turligvis i, at fisk næsten altid udgjorde middagsmaden. Kød kunne det højst blive til om søndagen, så var det enten billig frikadelle-fars – eller – hvad der gav lidt ekstra kolorit: en suppehøne. – Altså kan man ikke sige, at vi led nød, men det var nødvendigt at vende og dreje hver en krone, inden den blev givet ud.

Selvom jeg må hastigt frem i min skildring, så er der dog én ting, jeg synes, jeg bør nævne, og det er, at hvis ikke en kvik fisker havde handlet hurtigt, så havde jeg ikke siddet her og fortalt – men så havde jeg i stedet endt mit liv, kun halvandet år gammel.

Min mor havde været på morgenarbejde hos en fisker. Arbejdet bestod i at ”plukke sild af”, som det hedder på bornholmsk. Hun havde stillet barnevognen ved siden af sig, mens hun arbejdede. Om jeg har siddet og rokket i vognen, kan jeg selvfølgelig ikke gøre rede for, men den satte sig i bevægelse og trillede ud over bolværkskanten.

Da kalechen var slået op, tog den imod vand-stødet, så jeg flød, ligesom Moses i sin sivbåd på Nilen, men da der også var kommet vand ind i vognen, ville jeg hurtigt gå til bunds – men så var det altså, at denne her fisker lynhurtigt sprang til, fik vognen trukket ind til bolværket og med assistance fik den trukket op på land. –

Min mor måtte gå hjem for at give mig noget tørt tøj på – og siden den dag lagde hun en sten foran hjulene.

En anden ting, jeg også gerne vil nævne, er, at jeg læste avis som seksårig, og det i så udstrakt en grad, at selv Folketingsdebatterne pløjede jeg mig igennem. Her var det ikke mindst diskussioner om militæret, der optog mig. Når de derinde kævledes om, hvorvidt vi

skulle nøjes med de 150 kanoner, vi havde, eller om der skulle anskaffes 20-25 mere, så kom jeg i min barnlige naivitet til det resultat, at vi skulle købe flere hundrede og stille dem op nede ved grænsen lige så tæt som tremmerne i et stakit – så kunne de forbandede tyskere bare komme – så skulle vi nok ordne dem.

At tyskerne nemt kunne komme med 10 gange så mange, faldt mig slet ikke ind – og i dag har jeg et noget andet syn på den sag.

Som et naturligt resultat af min barndom i fiskerbyen var jeg blevet fuldt fortrolig med fremstillingen af de ”røgede bornholmere”, for børn hjalp til i røgerierne, fra de var 5-6 år.

De helt små fik bare en skilling, men når de først var begyndt at gå i skole og var lidt mere stabile, så kunne de tjene 25 øre i timen. Hen ad konfirmationsalderen blev det til 35 øre. De voksne fik 50-70 øre, og de betroede koner til selve røgningen fik 75 øre.

Jeg betalte selv mit tøj og satte også penge i Sparekassen. Det blev man præpareret til – sådan var tidsånden dengang.

Skolegangen bør jeg vel også fortælle lidt om. – Det var efter landsbyskole-princippet – med 4 klassetrin – og undervisning hver anden dag. Fra 8 til 2 om sommeren og fra 9 til 3 om vinteren – med en lærerinde til de 2 mindste klasser, og en lærer til de andre.

Jeg var godt tilfreds med at gå i skole indtil 12-års alderen. Da rejste vores lærer, som var bornholmer, og den nye, vi fik, var fra Jylland. – Det gav problemer, for han var en skinhellig bandit.

Vi havde aldrig været vant til morgenbøn, men det indførte han – og 5 minutter efter, at den var afsluttet, gik han rundt og delte lussinger ude til dem, der ikke kunne salmeversene perfekt.

Der var det specielle ved disse lussinger, at de blev givet med knyttet hånd, så der sommetider løb vand ud af øret på ofrene. Han var stor og bred som en sværvægtsbokser og var aldeles uegnet som lærer. Havde det været i dag, så er jeg overbevist om, at han var blevet afskediget.

Hans jyske herkomst og landlige perspektiv gjorde, at han slet ikke forstod den ånd, der prægede fiskerbyen. Det var tydeligt, at han favoriserede gårdmands-børn – og særlig dem, der tilhørte Indre Mission – således at de proletariske fisker-unger var ”Prügel-Knaben”.

Sproget udgjorde også en barriere. – Her må jeg lige nævne noget karakteristisk: Han behandlede os 13-14 årige som nogle fra 1. klasse. Når vi havde skrivning, skrev han for på tavlen, så skulle vi sige bogstavets navn på op-stregen og 2 på ned-stregen. – Da vi kom til bogstavet J, skete katastrofen. Med sit jyske sagde han: ”joy” i stedet for: ”jod” – og så eksploderede vi af grin.

Han kunne heller ikke acceptere, at fisker-børnene blev hjemme fra skole, når der var stor fangst, men gik helt amok og fremsatte trusler – hvad der dog ikke havde den ringeste virkning. Sådan havde fiskerne altid gjort, og det blev de ved med.

Konfirmation omkr. 1925. Johannes til højre i 2. række.

For fuldstændighedens skyld er jeg nødt til at påpege, at der også blandt fiskerne var nogle, der tilhørte Indre Mission, og symptomatisk betragtet var de mest velstillede, hvad der selvfølgelig resulterede i, at deres børn også havde en præferencestilling i skolen. Læreren kom jo i deres missionshus som andagtsleder og prædikant. – Måtte Gud bevare os for den slags selvretfærdige farisæere, og som typisk, i politisk henseende, er at finde på den borgerlige fløj.

Det, jeg her har nævnt, udgjorde i min barndom baggrund for min udvikling og åndelige horisont. Hvad der senere hændte, vil jeg beskæftige mig med i et følgende afsnit.

Da jeg var 12 år, skete der noget i fiskerbyen, som vendte op og ned på mange ting. – En morgen fiskerne kom hjem fra nattens tårn med at fange sild, lå der 2 fremmede fiskerbåde af en helt anden type end de bornholmske. De var større, med lukket dæk, samt styrehus agter, og sove-lukaf foran. Det var fynboer fra Fåborg, og de havde til hensigt at forsøge at fange rødspætter i Østersøen.

De hjemlige fiskere grinede overbærende. Rødspætter var der aldrig nogen, der havde forsøgt sig med. Det var spildt ulejlighed, mente de.

Tiden, der fulgte, viste noget andet. Da sommeren var gået, havde de fremmede fisket for 12.000 – i modsætning til, at sildefangsten kun havde indbragt 2.000, som der var sædvane for.

Nu gik der fuldstændig panik i bornholmerne. De rejste rundt i det øvrige Danmark for at købe halvgamle, ud-rangerede rødspætte-kuttere. Der var ikke tid til at få nogle bygget – og det viste sig, at der var styrtende med rødspætter, som gav en masse penge.

Min far var også med i dette fiskeriets Klondyke, men det satte punktum for hans fisker-tilværelse. Han blev syg, fordi denne form for fiskeri krævede, at man skulle stå op på dækket dagen igennem, når linerne skulle hales ind. – Han havde fået sine ben ødelagt inde ved militæret. De var fyldt med åreknuder, som der gik betændelse i, og dermed var fiskeriet et afsluttet kapitel for ham.

”Udmarksminde”. Tejnvej 33. Foto: Flemming Jensen.

Sandkås

Hans far havde en lille landejendom, og den overtog min far, da bedstefar var blevet for gammel – men for mig betød det en omvæltning:

Vi skulle flytte på landet, i et andet miljø og nye arbejdsforhold. Fiskerbyen var min verden og mit livsindhold – alene det at skulle flytte køer, trække dem ud om morgenen samt hjem om aftenen – det var for mig en stor belastning.

De nye lugte virkede frastødende på mig, og tøjet blev gennemsyret af dem, hvorimod dunsten af fisk aldrig havde generet mig – men det værste af det hele var, hvis nogle gamle skolekammerater kom forbi på vej til byen – de grinede og spurgte, hvordan det var at muge ud under køerne, for det kunne jo ske, at jeg havde overset, at jeg havde kø-lort på træskoene.

Det øvrige landbrugs-arbejde var mig også en pestilens. Man fik frygtelig ondt i ryggen af at hakke roer, og ved høst af hø eller korn fik man støv ned på den svedige ryg, det kløede rent forbandet.

Kort sagt: Jeg havde det aldeles ikke godt. Min situation var den samme som hvis et træ, der er kommet i vækst, pludselig bliver plantet om. Det står i stampe, udviklingen er hæmmet, og måske visner det.

Mit eneste ønske var at vende tilbage til fiskerbyen, men mine forældre modsatte sig det.

De hævdede, jeg var for lille til at kunne klare arbejdet på en fiskekutter, så jeg skulle i hvert fald vente et par år.

Dette argument bøjede jeg mig for, men så skete der noget, som gav forholdet en helt anden drejning:

En dag jeg gik og lugede i haven, kom min mor styrtende ud til mig og råbte: ”Der er sket noget forfærdeligt. Johannes Jørgensen er druknet!”

Jeg kendte godt denne Johannes Jørgensen. Det var en ung fyr på 19 år. Han havde tjent på landet, men havde hørt så meget om de store penge, der var at hente ved rødspætte-fiskeri, så han søgte og fik plads som medhjælper på en kutter. Ganske kort efter faldt han overbord og druknede – men dermed var dramaet ikke slut. – Et stykke tid efter var der en kutter, der fik ham i bundtrawlet. Han var allerede godt på vej til at gå i opløsning, så det var en uhyggelig fangst, disse fiskere fik med hjem.

Senere på eftermiddagen kom hans mor og hans to søstre på 14 og 16 år gående forbi. De boede i købstaden og var nu på vej ned til fiskerbyen for at identificere ham. Jeg glemmer aldrig deres forgræmmede ansigter – det gjorde et chokerende indtryk på mig.

Moderen var enke og levede under meget fattige forhold, oveni fik hun så denne tragedie at tumle med.

Som en udløber heraf aftvang min far og mor mig det løfte, at jeg ikke ville være fisker, og det løfte fandt jeg så forpligtende, at jeg af den grund ikke opnåede de erhvervsforhold, som jeg dengang anså for at være de rigtige for mig.

Da et såkaldt husmandsbrug ikke rummede økonomiske muligheder for en ung fyr – selvom arbejdsopgaverne var til stede, så skulle jeg rette min opmærksomhed mod noget andet, men kunne ikke finde ud af det – for når jeg nævnte noget, som jeg eventuelt kunne tænke mig, så blev det afvist med, at en sådan uddannelse havde de ikke råd til at give mig – og det, de foreslog, brød jeg mig ikke om.

Stenhugger

Udsat for dette psykiske pres gav jeg efter, da min far foreslog, at jeg kunne blive stenhugger, for det kunne han lære mig.

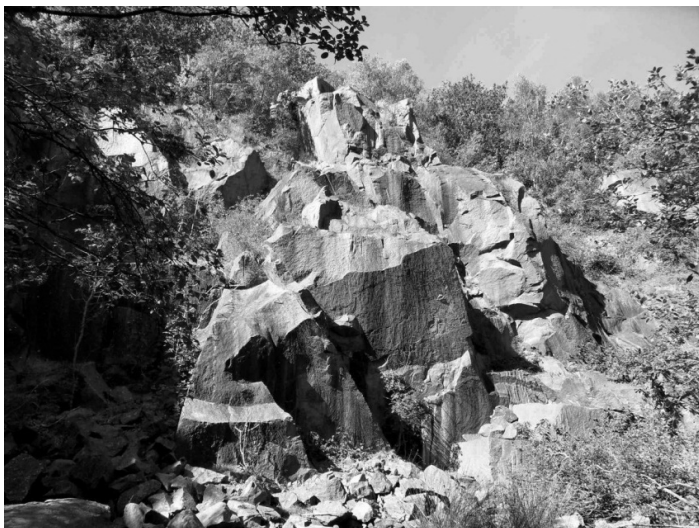
Altså blev jeg stenhugger. – Begyndelsen var meget svær – det at tilegne sig den rigtige teknik tager tid, og det koster mange skrammer, når man rammer ved siden af. Med hvad der i begyndelsen var særdeles svært, blev senere til den rene rutine – dog ikke uden en stor fysisk indsats, arbejdet er meget anstrengende.

Stenhuggerskur

En formildende omstændighed var evnen til at kunne beherske et stykke sten og forme det efter formålet, men rent økonomisk var udbyttet kummerligt. Man tjente ikke mere end arbejdsmænd, der havde forefaldende arbejde. Til gengæld følte man sig meget fri, for det var enkeltmandsakkord. Enhver fik efter det, de havde fremstillet, hvad enten det var brosten eller kantsten. Vi havde ikke en formand hængende over os for at presse tempoet op.

På det tidspunkt – i 1927 – havde maskinerne ikke holdt deres indtog i stenbruddene, så jeg havde lært at gøre det hele i hånden, men efter 1930 trængte teknikken igennem, så sprænghuller og derefter kile-huller, blev lavet ved hjælp af trykluft, så kun færdiggørelsen af emnerne var rent manuel som i gamle dage.

Klinteløkken. Tidligere stenbrud ved Sandkås.

Årene rullede afsted, nazismens opståen og Hitlers magt-overtagelse frembød dystre perspektiver. Oprustning blev et faktum, der prægede visse europæiske lande, og det medførte en hidtil ukendt opgave for bornholmske stenhuggere. – Der skulle laves en leverance af en ny type brosten til Belgien. De skulle være af den næsten jernhårde Rønne-granit, for de skulle bruges på den belgiske del af Maginot-linjen som yderbeklædning på betonkonstruktionerne, og det medførte, at vi skulle flytte til Rønne for en tid.

Her havde jeg en oplevelse, som jeg aldrig glemmer. Vi kom ud for, at et parti granit sad fastklemmt i en ”krog”. Dette rent tekniske problem forstås kun af stenhuggere, men i praksis betyder det, at dette parti skal smadres for at give luft for fremskaffelsen af mere blok som råmateriale.

Vores ”kule-mand”, som det hedder, for stenbruddet kaldes en kule, han havde gjort flere forgæves forsøg, og nu skulle det så være alvor. Han anbragte en sprængstofladning så stor som aldrig før. Derpå råbte han det obligatoriske: ”Se op for skud!”.

Vi kravlede i dækning bag dyngerne af færdige sten for at afvente resultatet, og da så vi noget, vi aldrig tidligere havde set. En blok på størrelse med en almindelig kommode ”sejlede” ca. 100 m gennem luften og landede i taget på hestestalden på den nærliggende gård.

Der fremkom et hul så stort, at en almindelig vogn kunne køre igennem. Til alt held var hestene ude på marken, men stenbruds-ejeren måtte selvfølgelig erstatte taget.

Situationen var så brandkomisk, at vi fik et latteranfald, men det stivnede brat, da vi så ”kule-mandens” fortvivlede ansigt. Hans prestige som ”kule-mand” havde fået et knæk, for sådan noget måtte ikke kunne ske.

Da leverancen til Belgien var færdiggjort, vendte vi tilbage til Nordbornholm og vores vanlige grå granit, men det blev sværere og sværere at skaffe afsætning. I perioder gik vi arbejdsløse, og utilfredsheden blandt stenhuggere, især de yngre, voksede alt som tiden gik. Nogle søgte over i andre erhverv, og enkelte rejste til København for at prøve mulighederne der.

Hotelkarl i Sandvig

Det der med at hugge sten har der altid været problemer med. Dels fordi det var pukkelarbejde med ringe fortjeneste, og dels fordi der somme tider ikke var noget at lave. Det kneb med at afsætte stenene, fordi amter og kommuner hellere ville sende pengene til Sverige, da stenene var lidt billigere der. Så skidt med, at arbejderne skulle gå arbejdsløse med 3 kroner om dagen i understøttelse.

I en periode med arbejdsløshed fandt jeg på, at tage på hotel for at se, om der skulle være lidt penge i det, for turisterne der hørte jo til dem, der var en del bedre stillet end os andre, og der gik en del snak om gode drikkepenge sådan et sted. Derfor søgte jeg plads på "Blanchs Hotel". Jeg må indrømme, at jeg blev lidt forbavset over, at jeg fik pladsen.

Blanchs hotel i Sandvig

Jeg havde aldrig været på hotellet før. Men jeg kunne lidt sprog: engelsk og tysk til husbehov, og det var der næsten ingen andre af dem, der kørte for turisterne, der kunne. Godt nok syntes jeg ikke, det var ret meget at få en krone om dagen foruden kost og logi som fast løn, men der var jo de her store drikkepenge, som ejeren havde stillet mig i udsigt.

Jeg skulle hente og bringe de her fine gæster, når de kom, og når de rejste hjem - foruden at køre dem her og der - og jeg forestillede mig, at nu ville pengene ligefrem komme til at rasle ned i lommerne på mig

Der var en del "fine" gæster på hotellet. Der var en grevinde Moltke og en grev Danneskjold-Samsø foruden konsulere og grossererere. Mærkeligt nok havde ingen af dem selv bil med, så jeg kom til at køre med dem, og jeg må indrømme, jeg gjorde mig store forventninger med hensyn til drikkepenge. Sådan kom det nu ikke til at gå. Jeg kørte for grevinden til Rønne, hvor hun skulle se på keramik hos Michael Andersen. Derefter spiste hun middag på "Dams Hotel". Jeg fik det, de kaldte borgerlig middag i et lille værelse, mens hun spiste fin middag i restauranten. Hvem der betalte min middag - hun eller hotellet, det ved jeg ikke. Drikkepenge fik jeg ingen af.

Greven var jeg også ude at køre med, og da vi havde kørt rundt på øen både her og der, fik jeg skam en 25 øre, da vi kom tilbage. Jeg var lige ved at spørge, hvad han skulle have tilbage.

Den eneste, jeg fik drikkepenge af den sommer, var en konsul Thygesen fra København. Jeg kørte ham til Rønne, da han skulle rejse, og så gav han mig 5 kr. Det var virkelig mange penge i 1937. Men en enlig svale gør som bekendt ingen sommer.

Den bedste erindring, jeg har om "Blanchs Hotel", er i maj måned inden turisterne kom. Det hele skulle gøres i stand, der skulle males og ferniseres gulv. Da kom Kjeld Hansen fra Svaneke og var der en hel måned. I fritiden spillede han i et orkester, og han underholdt på klaver, når vi var færdige med dagens malerarbejde.

Vi havde en englænder boende, og jeg fik besked på at køre ham til Jons Kapel, men det imponerede ham ikke synderligt. Det var det samme med Helligdommen - men da vi kom til Ols Kirke på hjemvejen, og han fik lidt at vide om kirkens historie, blev han meget interesseret, så vi måtte ind i bygningen og op ad trappen til loftet og skydeskårene. Efter køreturen fik jeg "hverken skam eller tak", som det hedder på bornholmsk. Altså endnu en dag uden drikkepenge.

Jeg kom lidt brat fra min plads på "Blanchs Hotel". Det skyldtes sønnen på hotellet, som var receptionschef. Til ham skulle jeg aflevere nøglerne til de biler, der skulle køres til færgen næste morgen. En morgen blev jeg kaldt ind til hotelejerens, som beskyldte mig for at have lavet buler i en af bilerne. Jeg påstod, at det ikke kunne være mig, da nøglerne var låst inde på kontoret hele natten. Ikke desto mindre blev jeg fyret.

Senere kom det frem, at det var hotelejerens søn, der engang i mellem lånte en bil til en natlig køretur, og i et tilfælde kørte han for tæt på et træ, og en anden gang var det klipperne ved Hammerodde fyr.

"Dams Hotel" i Rønne

Kort tid efter søgte jeg arbejde på "Dams Hotel" i Rønne, som skulle være Bornholms fineste. Mærkeligt nok blev jeg også antaget der, men det var under lidt andre vilkår.

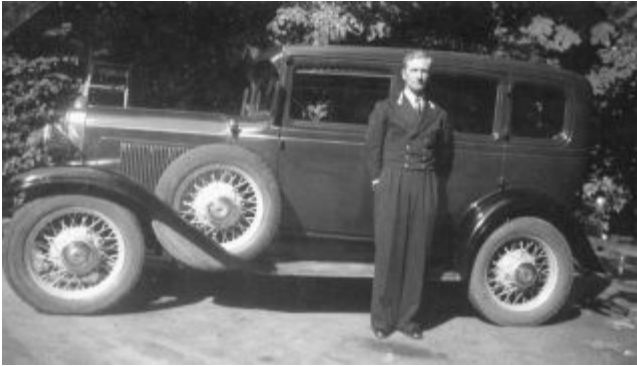
Der var 3 hotelkarle, og den øverste antog og lønnede de 2 andre. Lønnen var den samme som på Blanchs Hotel, men jeg skulle meget tidligt op og pudse sko sammen med nummer 2. Jeg var bare nummer 3.

Dams Hotel i Rønne.

Jeg kom til "Dams Hotel" i april, men næste vinter opdagede jeg, hvad det var for et elendigt hummer, jeg havde at sove i. for når det var snevejr, lå der en snedrive på min dyne om morgenen. Derfor lejede jeg et værelse på "Vesterhus", og det gik meget godt, indtil hotelejereren opdagede, at han ikke kunne tilkalde mig om natten. Han ville dog ikke give mig et bedre værelse på hotellet, så jeg sagde farvel, men ikke tak!

Lillebil

I 1934 og de følgende år forsøgte Johannes sig som selvstændig, men kun om sommeren.

Han havde nemlig sparet lidt sammen og købte en 6 cyl. Chevrolet, som han brugte som lillebil, når der var mange turister på øen.

Det var dog ikke nogen god forretning, så bilen blev solgt igen efter et par sæsoner.

2. verdenskrig

Nu vil jeg fortsætte hen ad livets knudrede landevej. Efter min fiasko med at være ansat på hotel var jeg arbejdsløs. Afsætningen for stenbruddene havde ikke bedret sig – og vi var nu fremme ved foråret 1939, hvor 2. verdenskrig brød ud 1. september. Det gav en meget trykket stemning, for ingen kunne vide, hvad det ville ende med, men alligevel kom Tysklands besættelse af Danmark som en overrumpning. De fleste havde troet, at tyskerne ville nøjes med at hævne sig på England og Frankrig efter den ydmygende Versailles-traktat i 1918, men Hitler stilede højere: verdensherredømmet var hans endemål.

Optagning af træstubbe i Rø

På grund af den stigende arbejdsløshed blev der iværksat forskellige nødhjælpsarbejder, og da krigen medførte visse forsyningsvanskeligheder bl.a. med brændsel, blev der organiseret optagning af stød (træstubbe), som jeg også blev henvist til.

Det var i Rø plantage, en statsskov på godt 1000 tønder land, og det gav en cykeltur på ca. 12 km.

Fortjenesten var kummerlig, og vi blev ret hurtigt udskiftet, for det var baseret på, at vi ikke skulle miste understøttelses-retten i fagforeningen, så der var mange om budet.

Nu fulgte en tid, der var præget af at møde til kontrol for at kunne hæve en understøttelse på 3 kr. om dagen, og sådan formede min tilværelse sig helt hen til vinteren 1941. Da var min understøttelse opbrugt.

Der gik rygter om, at tyskerne havde påbegyndt at bygge kanon-stillinger nede ved Dueodde – og når jeg siger rygter – så var det fordi vores nyhedstjeneste var censureret af tyskerne, sådan at hverken radio eller aviser nævnte det, men den såkaldte ”jungle-telegraf” fungerede.

Jeg overvejede meget, hvad jeg skulle gøre, for unge, ugifte fyre som mig fik den besked på socialkontoret, at der var arbejde at få i Tyskland, og skulle jeg arbejde for tyskerne, kunne jeg lige så godt gøre det på Bornholm, hvor risikoen for bombardementer var mindre.

Arbejde for tyskerne ved Dueodde

Dueodde. Kanonfundament. 2009. Foto: Willy Jensen.

Mine overvejelser resulterede i, at jeg en morgen tog cyklen for at køre den henved 60 km lange vej til Dueodde, og da jeg nåede frem, blev jeg henvist til fyrmesterboligen, som tyskerne havde beslaglagt til kontor og officersbolig.

På kontoret var der ikke mindre end 2 danskere, der gjorde tjeneste som tolk. Den ene var en hotelejer fra Sandvig, værten på ”Palmehaven”, og den anden adoptivsøn fra hotel ”Helligdommen”.

For den sidstes vedkommende knytter der sig en særlig historie. – Under 1. verdenskrig blev en af de bornholmske rutebåde stoppet i Hammervandet af en tysk torpedobåd, angiveligt fordi der skulle være en tysk spion ombord, som de ville have fingre i.

Denne spion var en doktor Peters. Han var kommet til Bornholm som turist, blev gift med en datter af en hotelejer Bohn fra hotel ”Central” i Allinge, men boede i København, og havde netop været på besøg på Bornholm. –

Doktor Peters var der ingen på Bornholm, der så mere, men kort tid efter fødte konen en søn, som ingen far havde.. Denne søn blev adopteret af Mogens Kock, hotel ”Helligdommen”, og nu var han altså havnet hos den tyske besættelsesmagt på Dueodde.

Fra kontoret blev jeg henvist til at henvende mig på selve arbejdspladsen, som var indhegnet og bevogtet, men da jeg forklarede den karabinbevæbnede soldat, hvad jeg kom efter, blev jeg sluppet ind. - Nu udspandt der sig en heftig diskussion mellem formanden og lagerforvalteren om, hvorvidt jeg skulle i arbejde eller ej, men så spillede lagerforvalteren sit trumfkort ud: Hotelejereren fra ”Palmehaven” havde kontaktet ham og sagt, jeg skulle i arbejde, da han kendte mig fra, at jeg i min arbejdsløshedsperiode et stykke tid havde kørt for turister.

Altså kom jeg i arbejde under disse noget ejendommelige omstændigheder – men jeg skulle cykle den lange vej til Sandkås for at hente tøj, og da måtte jeg benytte toget til Balka station. Jeg blev installeret i en bolig-barak sammen med nogle tømrere fra Rønne samt en murer fra Esbjerg. Det var på kaserne-manér med køjesenge, og i et lille rum ved siden af var der installeret en gruekedel, hvor der var rigeligt med varmt vand til at vaske sig i. Brændsel manglede tyskerne ikke, der var dynger af ægformede briketter, presset af kulstøv. De afgav en stærk varme.

Vi fik kun almindelig timeløn, men kost og logi var gratis, så det var indirekte et plus til ugelønnen, og arbejdet var på begyndelsesstadiet i et lempeligt tempo. Det bestod i, sammen med en tysk sjakbajs, at tage græstørv af, som senere skulle bruges til at afdække og camouflere kanon-stillingerne. Denne sjakbajs var en hyggelig, gammel fyr, veteran fra 1. verdenskrig, og da han hed

Herman og var fra Bremen, kom jeg til at tænke på komedien ”Herman von Bremen”.

Han havde været soldat på den russiske front, og han sagde: ”Jeg ved, hvad krig er, og kørte for fuld drøn med, og jeg afskyr den – men på grund af de påtvungne krigsskadeserstatninger, var vi tyskere så hårdt trængt økonomisk, at vi kun havde 2 ting at vælge imellem: hunger eller krig.” hvorpå han tilføjede:

”Darum haben wir den Krieg gewahlt”.

Hitlers fødselsdag

Det var i april 1941, jeg var hos tyskerne ved Dueodde, og der er én ting, jeg i den forbindelse aldrig glemmer, nemlig Hitlers fødselsdag d. 20 april.

Vi fik ekstra forplejning den dag: grydebøf og budding, men i øvrigt fik vi udmærket mad også de andre dage. Tyskerne behøvede jo ikke at spare, når de havde den danske nationalbank til at betale.

Om aftenen var der kaffe og kringler inde i kantinen, og da jeg kom derind, var der fuldt af tyskere – både soldater og civile. De var allerede godt fulde, med sang og skrål, samtidig med, at radioen kørte for fuldt drøn med militærmusik. – Bag buffeten var der en københavnsk tjener, som ikke kunne klare jord-arbejde, så han blev ansat som stik-i-rend dreng i køkkenet. Af og til hentede han tomme flasker fra bordene, og en af tyskerne havde glemt sin bløde, rundpuldede hat på disken, med skyggen opad. – Hver gang tjeneren kom tilbage, hældte han sjatterne i hatten, så den efterhånden var halvt fuld, skævede til mig, og grinede.

Pludselig blev radioen stille, og alle tyskerne blev så overrumplede, at der var fuldstændig stille og tavshed – men så kom det – fra højttaleren lød det: ”Wir bringen eine Sondermeldung: Die Über-Kommando der Wehrmacht gibt bekannt: Jugoslavien hat heute kapituliert!”

Virkningen var nærmest ubeskrivelig: Tyskerne sprang op fra stolene, strakte armene i vejret til Heil-råb, trampede i gulvet, for derefter at springe op på bordene, stadig hoppende, så flasker og glas raslede på gulvet, og med det naturlige resultat, at bordene brasede sammen.

At se denne menneske-dyngede vrude sig og kravle for at komme op, var nærmest lige så uhyggeligt som at se en samling maddiker i et stykke råddent kød.

Jeg foretrak at forsvinde, for da soldaterne var bevæbnede, kunne man ikke vide, hvad det ville ende med. Én ting til: Hvad ville der ske, når tyskeren kom for at hente sin hat?

Han har nok i sin fuldskab glemt den, for københavneren var levende dagen efter.

Om morgenen da vi kom ud for at arbejde mødte der os et mærkeligt syn: Oven i en snedyngede lå der en kakkellovn – komplet splittet ad. Forklaringen fik vi senere på dagen. Efter kantinens lukning havde tyskerne fortsat deres drikkeri i bolig-barakkerne, og så må de have fået det for varmt. Murer-formanden – en kæmpe stor berliner ved navn Spriewitz – tog kakkellovnen i favnen og smed den ud. At han ikke blev alvorligt forbrændt, må skyldes, at han altid gik i en lang, tyk læderfrakke.

Imidlertid skred arbejdet så meget fremad, at tømmerne havde forskallingen til den første støbning færdig. Mate-

rialer var der kommet i massevis, adskillige banevogne cement og ligeledes skærver af ren granit fra Hammerens Granitværk på Nordbornholm. Der var anlagt et tipvognsspor til transport af materialer fra oplag til støbeplads, og så var det ligesom selve Djævelen besatte tyskerne.

Det hele foregik i et så hæsblæsende tempo, og i døgn-drift, at jeg var på sammenbruddets rand. De 2 døgn var et mareridt. Men så skete der det, at vi den følgende dags fyraften blev kaldt til parade. En stor del af arbejderne fik deres navne læst op, indstillet til afskedigelse, og blandt dem var jeg.

Så var det med at samle sine ting sammen og vende hjem. Jeg var igen arbejdsløs, men lidt penge havde jeg da fået ud af det. Min eneste udgift den måned var mit fagforeningskontingent.

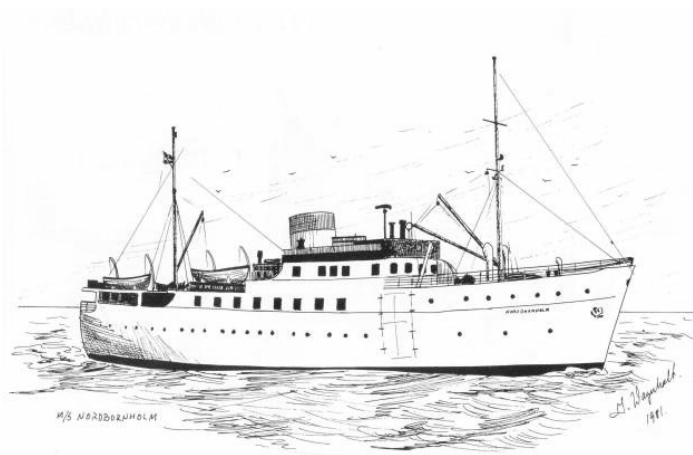
Understøttelse kunne jeg ikke få, mit karénsår var ikke til ende, så det opsparede beløb kunne hurtigt få en ende – men vi arbejdsløse havde god tid til at snakke, og vi mødtes gerne nede ved Allinge havn.

En af mine kammerater var amatør-stepdanser, og han reddede sig jævnlige en øl og et par stykker smørrebrød ved at optræde i ”Palmehaven”, men det var ikke i sig selv nok, og vi drøftede, hvad vi eventuelt kunne finde på. Pludselig en dag siger han til mig: ”Vil du med til København?” Forundret sagde jeg: ”Hvad skal vi der?” ”Jo”, forklarede han, ”der skulle være arbejde for et par stenhuggere ved Københavns Kommune”. Det havde han hørt noget om. – Arbejdet skulle bestå i at rette gamle brosten og kantsten op efter en gadeomlægning, da stene tit er rundslidt og har taget skade ved opbrydningen.

Sådan som min situation var, syntes jeg, det var værd at prøve, så vi blev enige om at tage turen for at se, om der var realiteter i det.

Til min store skuffelse kom han dagen før afrejsen og sagde, at han ikke kunne alligevel. Det forholdt sig sådan, at hans far havde et stenbrud, hvor der blev produceret såkaldt ”huggeblok”. Det er blokke på opgivne mål, som stenhuggermestre i det øvrige land køber til videre forarbejdning, som gravmonumenter o.l. – og da denne ordre skulle leveres hurtigst muligt, så havde han lovet at hjælpe sin far.

Trods denne streg i regningen besluttede jeg, at jeg ville rejse alligevel, da jeg ikke havde nogen udsigter til at få noget at lave, og derfor tog jeg afsted som planlagt – men det var med en underlig følelse, jeg så den bornholmske kyst forsvinde.

MS Nordbornholm

Arbejdet for Hedeselskabet

I 1941 var Johannes taget til København for at søge arbejde, men på den kommunale arbejdsanvisning fik han at vide, at der ikke var noget arbejde på grund af manglende bevillinger.

Da min skuffelse sås tydeligt at læse på mit ansigt, sagde de: ”Når du er stenhugger, så er du jo vant til hårdt arbejde! Det eneste, vi kan tilbyde dig, er at tage til Sønderjylland for at lave plantnings-arbejde for Hedeselskabet.” Jeg accepterede med det samme og fik besked på, at jeg skulle komme næste dag for at få udleveret en billet til hovedkontoret i Viborg. Der ville jeg få besked på, hvor jeg skulle hen samt få udleveret billet til stedet.

Jeg skulle afsted med det første eksprestog den følgende morgen for at kunne nå Viborg inden aften, og på vejen hen til banegården gik jeg ind på en kaffebar for at få en billig kop kaffe og 2 stykker ”proletar-wienerbrød” for mine sidste penge. Dette med ikke at eje en krone var en meget belastende følelse, og værre blev det, som timerne gik, og jeg følte mig sulten. Det var meget varmt den dag, og det var en tortur at se sælgerne på perronen med øl og sodavand, som jeg var afskåret fra at få noget af.

Ved ankomsten til Viborg måtte jeg spørge om vej, og kufferten føltes ulidelig tung. Jeg havde håbet, at de straks ville tilbyde mig et måltid mad, sådan som de havde sagt i København – men ak nej -. Formaliteterne skulle først ordnes, og jeg var så udmattet af tørst og sult, at jeg kunne bande dem langt ned i helvede, men endelig kom det da så vidt. Jeg spiste nærmest som en ulv – og vendte langsomt tilbage til livet.

Da det var til ende, blev jeg anvist en køjeseng i et dertil indrettet lokale, hvor jeg var ganske alene, og på grund af trætheden varede det ikke længe, før jeg faldt i søvn.

Om morgenen blev der kaldt på mig, jeg skulle have morgenmad inden afrejsen, og det blev et meget solidt måltid! Derefter fik jeg min billet, med ønsket om en god tur, men mine forhåbninger om lidt penge blev gjort til skamme. Endnu en lang dag uden mad ventede på mig. Jeg afledte tanker fra min sult ved at studere landskabet. For en bornholmer var det jo nyt og fremmed, ligesom medpassagerernes snakken. Jeg forstod ikke engang det halve, men jeg var på vej mod noget nyt.

Mit bestemmelsessted ud i det ukendte var en lokalitet i Sønderjylland, som hedder *Øster-Lindet*. Jeg skulle med eksprestog til Vojens og derfra videre med rutebil. Der var flere togskeft undervejs, så det tog sin tid. Jeg husker, vi holdt temmelig længe i Lunderskov – og der var en pige i konfirmationsalderen, som gik med en kurv på armen, fyldt med øl. Det irriterede mig grusomt, at jeg ingen kunne købe, men jeg kunne alligevel ikke lade være med at more mig over hendes råben: ”Ølll – ølll!” med en rullende tungelyd.

Øster-Lindet

Det blev hen mod aften, inden jeg nåede Øster-Lindet, en lille landsby med kirke, skole, forsamlingshus, købmand samt et par håndværkere og nogle gårde. Her mødte der mig endnu en overraskelse: Arbejdslederen på stedet ville ikke have mig. Han havde dem, han havde brug for, sagde han.

Han ville sætte sig i kontakt med Viborg for at få at vide, hvad der skulle ske med mig, og jeg blev installeret på en gård, hvor også de andre arbejdere boede. Der fik jeg dejlig mad bl.a. stikkelsbærgrød med fløde. Jeg var der i 3 dage, hvor jeg travede rundt om dagen og snakkede med de andre om aftenen.

Arbejdslederen var en høj, bred fyr, tidligere herregårdsforvalter – og en skrap karl. For øvrigt hed han *Ladekarl*. Der var et par københavnere, og de kunne ikke rigtig snutte hans nævenyttighed, så de forsøgte at gøre ham livet surt.

Gravearbejdet var såkaldt ”kulegravning”, i en halv meters dybde, og når Ladekarl kom på inspektion, havde han altid en stok med. Den stak han i jorden for at måle, om det var dybt nok, for da det var akkord, forsøgte de at snyde lidt. Den ene københavner havde fået påtale flere dage i træk. Så nu ville han hævne sig.

En formiddag gav han sig til at grave i en hel meters dybde, og da Ladekarl om eftermiddagen kom med sin stok, stak han hårdt til, med det resultat at stokken røg i lige til håndtaget, så han mistede balancen og lå med ansigtet nede i den bløde jord. Da københavneren havde fået en ordentlig skideballe, gik Ladekarl, men efter den dag var han knap så aggressiv.

Læplantning i Branderup

Da den tredje dag var gået, kom der besked om, at jeg skulle til en anden landsby, der hedder *Branderup* – så jeg fik endnu en rutebilbillet – med tillægsbesked om, at jeg skulle indfinde mig på kroen.

Det gav mig visse forventninger, som aldeles ikke blev indfriet. Jeg havde aldrig prøvet at bo på en kro, men det viste sig, at den var nedlagt som erhvervsvirksomhed på grund af forfaldne bygninger og mangelfuld hygiejnisk standard. Myndighederne havde simpelthen forbudt ejeren at benytte den som kro! – Til gengæld havde værtinden, *Dora Achner*, fået tilladelse til at drive pensionat, og der blev jeg så installeret sammen med 6 andre, der alle var københavnere.

Det var nærmest uhyggeligt at bo der. Gulvene var så smaskrådne, at man visse steder trådte igennem, og lugten af råd var gennemtrængende. Dertil kom at jeg fik anvist soveplads i et lille rum ved siden af det, der tidligere havde været festsal. Det var nok 4 kvm, for der kunne lige stå en seng og en stol. Der var kun ét vindue, og det var sømmet til med brædder, fordi det skulle forestille at opfylde lovens krav om beskyttelsesrum, altså var der mørkt som graven. – Københavnerne var fordelt på loftet.

Jeg blev hurtigt klar over, at københavnerne der på stedet var lige så gode til at snyde som ham i Øster-Lindet. Lige så snart arbejdslederen havde været på inspektion, holdt de ikke dybden før næste morgen, og det følte jeg mig ilde tilpas ved, for jeg kunne ikke få mig selv til at lave det nummer, hvad der havde til resultat, at jeg tjente mindre end de andre.

Det værste tilfælde af snyd oplevede jeg dog hen på efteråret, da der skulle plantes. Den opgave var der to, der fik, og jeg blev pålagt at køre planter ud fra et depot på en gård, hvor arbejdslederen boede – i noget der hedder *Bovlund* – hos den kendte politiker Refslund-Thomsen. Denne arbejdsleder var skovfoged-aspirant, og jeg erfarede senere, at Hede Selskabets arbejdsledere enten var

tidligere herregårds-forvaltere eller skovfoged-aspiranter, altså må denne uddannelse have gjort dem særligt kvalificerede i Hede Selskabets øjne.

Planterne skulle jeg køre ud på en trækvogn og fordele dem efter et kort – et målebordsblad. Tit skulle jeg over grøfter og gennem pigtrådshegn for at stikke planterne ned i jorden: 100 ad gangen.

Dette arbejde udførte jeg samvittighedsfuldt, men alligevel gik der brok i foretagendet, for en dag kom arbejdslederen og sagde, jeg havde snydt, for der manglede planter. Han tog mig med hen til linjerne, og ganske rigtigt: Mine makkere havde kun plantet ca. 2 pr. løbende meter i stedet for 3 – men retfærdigheden var dog ikke helt død – for de omkringboende landmænd fortalte mig, at de havde set det ene bundt planter efter den andet komme sejlene i afvandingskanalerne på vej mod havet.

De havde samlet dem op og var således kommet i besiddelse af gratis planter.

Jeg blev godt gal og var ikke sen til at henvende mig til arbejdslederen og fortælle ham, hvordan det hang sammen, og at han hellere måtte tale med de to snydetampe. De må have lugtet luntten, for de havde i mellemtiden fået deres penge og var rejst hjem. De for meget udbetalte penge og de manglende planter gik på tabskontoen!

Det sønderjyske sprog voldte mig visse vanskeligheder, således sagde de, at *"De tog mantel å"* – altså: på hed å, og da ordet å på bornholmsk betyder af, lød det i mine øren skrupskørt. – På den gamle, faldefærdige kro var der så megen plads, at de havde en familie boende til leje. En dag siger konen til mig: *"Vi ska' ha' minnesk-ie te mæje."* Jeg kiggede forundret, men så fik jeg øje på, at hun var ved at rense makrel, og da dæmrede det for mig. Ma-

krel bliver jo i folkemunde kaldt ”menneske-ædere” – altså *minnesk-ie*, og *mæje* betød middag.

Befolkningen virkede stort set sympatisk, men der var et men, for lige ved siden af kroen lå der en tysk privatskole, hvor børnenes forældre naturligvis var tysksindede – og måske også nazister. Det gav en utryghedsfornemmelse. Man vidste ikke, hvad man turde sige ud over, at det var godt vejr og andre ligegyldigheder. For at gøre det endnu værre, så var der en af disse familier, der havde deres daglige gang på kroen, da værtinden var af tysk familie. Det følte, som om man levede på randen af en vulkan, der kunne komme i udbrud når som helst. Jeg oplevede at komme direkte ind i en sådan tysksindet familie. Vi var nemlig undergivet forpligtelse til at hjælpe med landarbejde, hvis landmænd henvendte sig, og det traf sig sådan, at jeg blev sendt på høstarbejde sådan et sted.

Møde med en SS-frivillig

De talte ikke tysk, i hvert fald ikke i mit påhør, men de havde en søn, der var hjemme på sygeorlov som SS-frivillig. Han var blevet såret på den russiske front.

Selvfølgelig var jeg meget nysgerrig, og da vi havde arbejdet sammen en halv dags tid, spurgte jeg, om han brød sig om at fortælle om sine oplevelser. Det gjorde han – og jeg må sige, at det, han fortalte, gjorde et overvældende indtryk på mig. Han sagde, at det, de var mest bange for ikke var den russiske hær, for den vidste de gennem fly-observationer altid, hvor de havde – nej – det var partisanerne, for de var her og der og alle vegne, uden at de

kunne se dem. Det skete gang på gang, når de var under fremrykning – gennem et tilsyneladende åbent terræn kun brudt af nogle buske hist og her – at de blev beskudt bagfra – der lå snigskytter bag buskene. Ganske vist blev disse partisaner udslettet ved at gennemløbe området, men tabene var 5-10 gange så store på tysk side

Foruden at komme på høstarbejde, var jeg også med til at tage kartofler op. Jorden var mange steder sandet og velegnet til dyrkning af kartofler. Af samme årsag var der en kartoffelmelsfabrik i Toftlund en halv snes km borte, og ved den lejlighed så jeg noget, jeg ikke var vant til: Kartoflerne blev ikke pløjet, men hakket op – med en hakke af den type, som sædvanligvis bruges til at tømme vognene med, når der køres gødning ud.

Til min forbavselse kunne én mand hakke lige så mange kartofler op, som fire mand kunne samle i kurve og tømme over i den opstillede vogn. Det var virkelig effektivt!

Den familie var dansksindet, så der kunne man udtale sig i overensstemmelse med sine følelser og holdninger, og vi fik pragtfuld mad – alt i alt – en dejlig atmosfære, hos flinke mennesker, en erindring for livet.

Senere blev jeg sendt ud i noget, der hedder *Bovlund Enge* for at grave ud til læplantning. Området er ret fladt, og der var en nybygger-koloni, muliggjort ved, at der blev foretaget afvanding gennem et system af kanaler. Før afvandingen var disse enge én stor sø, helt ned til *Løgumkloster*, en strækning på 7 km. Om vinteren var det alle tiders skøjtebane, men efter afvandingen blev jorden tjenlig til almindelig dyrkning.

En anden ting står også klart i min erindring: Vi kunne konstatere, hvordan de engelske luft-bombardementer af Tyskland tog til i omfang. Hen ad midnat kom de, bølge efter bølge, og de engelske fly var nemme at kende, for de havde en helt anden syngende lyd end de tyske.

Hvis det var Flensburg, der stod for tur, kunne vi observere lysskæret fra eksplosionerne. Når togtet havde fjernere mål, kunne vi høre dem på tilbagevejen sidst på natten.

Selv om krig er hæslig, så kunne vi ikke frigøre os for en følelse af fryd: Disse engelske piloter var med til at forberede den dag, hvor Danmark – og det øvrige Europa – igen var fri for de forbandede nazister, som terroriserede alt og alle!

Der var også morgener, hvor vi fandt masser af flyveblade, nedkastet lidt for tidligt af englænderne. Jeg var så interesseret i disse flyveblade, at jeg ikke kunne lade være med at gemme nogle af dem, som jeg havde med i kufferten til Bornholm, selvom det kunne have påført mig ubehageligheder, hvis jeg var blevet visiteret undervejs.

Hjemme på Bornholm var alle mine bekendte selvfølgelig nysgerrige efter at høre om mine oplevelser, og flyvebladene fandt de særdeles interessante, da det jo kun var noget, de kendte til ved at høre BBC.

Midt i januar tog vinteren til i styrke, den værste jeg nogensinde har oplevet, med indtil 33 graders frost, og jeg kom med til at rydde sne på banelinjen Rønne-Allinge. Jeg fik også en forsmag på, hvordan det er at fryse ihjel. Jeg skulle ind til *Allinge* hver dag for at få mit stempel på kontrolstedet, og den morgen hvor det havde frosset 33 grader om natten, blæste det kraftigt fra nordøst. Kulden

påvirkede mig i den grad, at det sortnede for mine øjne. Jeg måtte vende ryggen til vinden for i det hele taget at kunne trække vejret. Når jeg havde stået stille et øjeblik, kunne jeg fortsætte min gang, så det tog sin tid at tilbage-lægge de godt 2 km.

Som bekendt blev denne vinter både lang og drøj. Det blev hen i april, før jeg fik besked om, at jeg kunne vende tilbage til Sønderjylland – et tilbud, jeg tog imod, da der stadig ikke var arbejdsmuligheder på Bornholm.

Det var den 30. april, jeg tog afsted. Visse steder på øen lå der stadig snedriver på højde med tagskægget, og havisen var kun delvis forsvundet. Oppe under svenskekysten sad vi fast i isen i over 2 timer, for øvrigt i det mest strålende solskin, så det virkede helt velgørende, da jeg nåede Sønderjylland og konstaterede, at foråret var brudt igennem.

En overraskelse ventede der mig: Skovfoged-aspiranten var blevet afløst af en anden arbejdsleder, denne gang en herregårds-forvalter, men jeg fik en særdeles god modtagelse, idet forgængeren havde givet mig en god anbefaling.

Arbejdskammeraterne var også nye: 2 fra Århus og 2 fra Odense. Dem fra Odense blev jeg virkelig gode venner med. Den ene af dem fra Århus var der ikke meget arbejde i, hans største præstation var at æde alt smørret, selv om det var rationeret. En gang imellem gav vi ham en over labberne og tog smørret fra ham, men han var håbløs: det var det samme næste gang, vi sad ved bordet.

Under mit Sønderjyllandsophold overgik der mig noget, jeg aldrig havde prøvet før – jeg kom på sygehuset i

Gram og var der en måned – angrebet af smitsom gulsot. Jeg havde det forfærdeligt, inden jeg kom af sted. Jeg kastede op i en uendelighed og tabte en masse hår – men behandlingen var prima – prima. På sygehuset gjorde de alt for, at jeg skulle befinde mig godt.

Hen på sommeren blev vi flyttet fra Dora Achner og ud til de landmænd, der skulle have gravet. Det var en stor forbedring – for vi fik meget bedre mad og var sammen med værtsfolkene i fritiden. Det fungerede som hjemlig hygge, for vi spiste sammen, også når de om søndagen havde familiebesøg. Disse venlige mennesker står stadig frisk i min erindring.

Da efteråret kom, og der igen skulle plantes, blev ansvaret overdraget til mig. Vi skulle være 2, og jeg fik lov til selv at vælge min makker: det blev den ene odenseaner, en lille kvik fyr med et behageligt væsen og gode arbejdssevner. Vi havde et fortræffeligt samarbejde med deraf følgende god fortjeneste.

Den sommer var det første gang i mit liv, at jeg havde prøvet at have sommerferie, efter at ferieloven var blevet indført. I den ferie inviterede min arbejdskammerat *Svend* mig med til Fyn på besøg hos hans forældre.

Odins tårnet

Ved den lejlighed var vi oppe i det 140 m høje Odins tårn ved Odense. Tårnet var bygget af de kæmpemæssige stål-rør, der udgjorde sænkekasserne fra den første Lillebæltsbro. Udsigten var fantastisk. Bilerne på pladsen virkede, som om de var på størrelse med tændstikæsker, så man følte et gys af svimmelhed.

Til dette tårn knyttede der sig en fantastisk begivenhed: En kommunist inde fra Odense præsterede en nat at kravle udvendigt helt til tops, til trods for at tårnet var bevogtet af tyskerne. Her fjernede han Hagekorsflaget og anbragte Hammer og Segl i stedet for.

Tyskernes raseri over denne bedrift var så ophedet, at *Brøndum-banden* sprængte tårnet d. 14. dec. 1944.

Egentlig skulle jeg på dette tidspunkt være rejst hjem, da min kvota var opbrugt, men gårdejereren, hvor jeg boede, spurgte, om jeg ville blive et par uger mere for at hjælpe med at få de sidste roer samlet. Det sagde jeg ja til, da jeg befandt mig særdeles godt hos de flinke mennesker. Da roearbejdet var klaret, spurgte han, om jeg også ville rense nogle grøfter, så kunne det passe med, at jeg kunne nå hjem til Bornholm til jul. Altså tog jeg også denne opgave, og det blev en hjertelig afsked, da jeg pakkede mine ting. Konen forærede mig et pund smør, der jo var rationeret, så det var en meget velkommen gave.

Tilbage til arbejdsløshed på Bornholm

Ved ankomsten til København blev jeg stillet over for et problem, som jeg ikke havde forudset: Jeg kunne ikke få en billet til Bornholm. Krigen og minefaren havde medført, at der var adgangsbegrænsning til rutebådene og deraf følgende lange ventelister på grund af julen. Derfor kunne jeg ikke forvente at komme afsted før efter nytår. Min eneste chance var en afbestillings-plads, så jeg forhørte mig hver dag, uden resultat, og det var ved at gå mig på.

Efter nogle dages forløb sagde de på billetkontoret, at jeg også burde prøve at henvende mig på lufthavnskontoret, da der var større chancer for en afbestilling. Dette kontor lå i den berygtede Dagmarhusbygning, men jeg anede ikke på dette tidspunkt, hvad der foregik bag disse mure. På kontoret fik jeg besked om, at jeg skulle holde min kuffert pakket, da afbestillinger kunne komme med en times varsel – og efter 3 dage lykkedes det.

Jeg havde aldrig prøvet at flyve, og jeg var ærlig talt temmelig nervøs, men da jeg i modsat fald måske skulle gå i København og tære på mine sammensparede penge, så løb jeg risikoen.

Fokker VIIa. DDL

Mærkeligt var det at se jorden forsvinde under sig, og den gamle 16 personers Fokker lavede en infernalsk larm, men vi nåede Bornholm uden uheld. Halvanden time senere stod jeg i Sandkås.

Der måtte jeg besvare et hav af spørgsmål fra kammerater og bekendte. Jeg var i deres øjne næsten lige så interessant, som hvis jeg havde deltaget i krigen, fordi jeg havde været lidt tættere på begivenhederne.

Mine egne problemer med hensyn til arbejde var stadig uløste. På Bornholm var chancerne lig nul, og i Sønderjylland det samme, da jeg nu havde været under Nødhjælpsordningen i sammenlagt et år. Andre skulle til!

Arbejdet i brunkullene

Fasterholt brunkulsleje

I modsætning til den strenge vinter i 1942, så blev vinteren 1943 ret lempelig – og til min store overraskelse fik jeg besked fra Hedeselskabet om, at jeg godt kunne komme igen, da tilslutningen til nødhjælpsordningen ikke havde været stor nok.

Kibæk

Ankommet til Sønderjylland viste det sig, at jeg ikke kunne komme til at bo hos en landmand, men blev henvist til den halv-tyske Dora Achner fra Branderup kro.

Belært af mine dårlige erfaringer sagde jeg: ”Nej tak!”, hvorefter jeg rejste til en stationsby vest for Herning, der hedder Kibæk.

En kammerat fra Malling var kommet i arbejde i brunkulslejerne og boede der. Han havde skrevet til mig, at hvis det havde min interesse, så kunne jeg bare komme. Der kunne jeg sagtens få arbejde, for mange af dem, der kom, rejste dagen efter. De kunne simpelthen ikke klare det strenge arbejde.

Det var jo strålende udsigter, men jeg vovede det, for Bornholm var ikke sagen, og det var Dora Achner heller ikke.

Jeg husker tydeligt, at det var fastelavnssøndag, da jeg ankom til Kibæk. Det var ikke noget problem at finde Fru Pedersens pensionat, som jeg havde fået adressen på.

Jeg kunne godt få lov til at spise på pensionatet, men der var ikke plads til, at jeg kunne bo der. Ved fru Pedersens mellemkomst fik jeg anvist soveplads i den øverste ende af byen.

Det var et almindeligt bræddeskur, der havde været brugt som hønsehus, men på grund af de mange brunkulsarbejdere var der flere penge i at leje det ud.

Det var modbydelig koldt, for det frøs 3-4 grader om natten. Mulighed for at vaske sig var der ikke, så det fik jeg lov at gøre nede på pensionatet, ude i vaskehuset.

Den følgende morgen skulle jeg følges med en af de arbejdere, der vidste, hvor de manglede folk, men da min cykel ikke var ankommet, fik jeg lov at låne min kammerats. Han kørte selv med en lastbil til et leje 12 km længere mod vest.

Det voldte ingen vanskeligheder at komme i arbejde. Der var nemlig et par stykker, der lige var smuttet, og det gik

hurtigt op for mig, at det ikke var uden grund, for det her var ikke noget for slapsvanse.

Jeg kom på jordholdet, som skulle fjerne 6-7 m overjord for at frigøre kullene, der sædvanligvis lå i et 2 m tykt lag. De første 4-5 m var sand, men så kom det svære: noget, de kaldte klæg. Det var 2 m tykt, sort som kul, vandfyldt og sejt som gummi, hvorfor det klæbede til skovlen, som vi jævnlgt måtte rense med en fladsnittet pind af facon som en spartel.

Da jeg ikke var i toptræning efter to måneders ledighed, var jeg dødtæt hen ad fyraften, og det var en 12-timers arbejdsdag. Desuden var jeg sulten som en ulv.

Da jeg ankom til mit hønsehus, faldt jeg hurtigt i søvn, til trods for at der lige ved siden af huset var en vindmølle, der med en klagende lyd pumpede vand til byens vandværk.

Næste morgen opdagede jeg, hvad jeg havde indladt mig på: Jeg var så øm, at jeg ikke kunne rejse mig, men måtte rulle mig sidelæns ud af sengen, og jeg gruede for, hvordan jeg skulle klare den kommende lange arbejdsdag.

Min situation var nærmest at ligne ved en gammel, gigt-svag hest, der langsomt kommer i gang, og jeg døjede hele dagen – men jeg besluttede indædt, at jeg skulle holde ud – ellers var jeg henvist til at rejse hjem til arbejdsløshed.

Efter fire dage i hønsehuset fik jeg besked om, at jeg kunne komme til at bo på loftet hos byens slagter, der også drev pensionat, men det betød, at jeg skulle sige farvel til fru Pedersen, da slagteren betingede sig, at man også skulle spise der.

Den eneste fordel var, at der ikke var så koldt. Værelset var et lille rum, som jeg skulle dele med en anden, og

min ”seng” viste sig at være en sammentømret kasse af rå brædder. Det halve af ”sengen” stak ud på gangen, der var ikke plads på anden måde.

Til daglig spiste vi i et rum ved siden af køkkenet, men i weekenden havde de andre, der var fra Mallings-kanten, mulighed for at tage på familiebesøg, sådan at jeg var alene, og så blev jeg taget ind i spisestuen. Det var både godt og ondt, for den strenge indremissionske atmosfære – med bordbøn og hver sit – virkede knugende. Lyspunktet var maden, for deres adgang til førsteklases kød var ikke til at tage fejl af, men jeg følte lettelse, når spisningen var til ende, så jeg kunne sige: ”Tak for mad.” - og trække mig tilbage til mit lofts-hummer eller gå en tur i byen.

Efterhånden havde jeg været i arbejde en måned – de første 14 dage var et helvede – men efter den tid var mine muskler så hærdede, at ømheden var væk. Jeg var i fysisk form så god som nogensinde. De 12 timers daglige pukleri kunne ikke knække mig, men jeg oplevede, at andre brød sammen efter bare en formiddag.

Der kom to unge fyre fra Fyn. De var lige blevet hjemsendt fra militæret. Formanden placerede dem øverst på ”Tippen”, hvor de skulle holde det opgravede klæg væk fra transportøren.

Til trods for at de var 2, kunne de ikke klare det. Efter frokost begyndte klæget at hobe sig op, lidt før middag stod de i klæg til knæene – og da vi gik til middag, gik de ned ad skråningen – og vi så dem aldrig mere.

Efter middag blev jeg sendt derop, det havde jeg prøvet før – alene. Det var hårde betingelser, men man var nødt til at klare det - eller forsvinde!

Entreprenøren var fra Svendborg og sandsynligvis fuld af fup og svindel, i hvert fald fik vi aldrig noget overskud, selv om vi arbejdede på akkord. Rygterne ville vide, at vores tillidsmand var bestukket til at medvirke i svindel-
len, men hvad lov og ret angår, så var det ”Det Vilde Vesten”.

Fagforeningerne stod magtesløse, for han var naturligvis ikke med i Arbejdsgiverforeningen, og for hver måned, hvor der skulle foreligge en opgørelse, så havde han altid en søforklaring, som vi ikke havde nogen beviser imod. Jeg oplevede dog at konstatere et bevis på hans svindel-
numre: Jeg skulle have de lovhjemlede feriepenge og gik ind på kontoret for at få dem, men jeg kunne se på opgørelsen, at der manglede over 50 kr. Da jeg gjorde indsigelse, erklærede han i en fræk tone, at hans udregning var rigtig.

Det kunne dog ikke dupere mig. Jeg fortalte ham, at jeg havde gemt alle lønningsposerne, talt dem sammen og ganget med den fastsatte procentsats, hvorfor jeg bestemt vidste, at der manglede over 50 kr. – Alligevel påstod han stadig, at beløbet passede!

”Det er i orden”, sagde jeg, ”Feriepenge er lovsikrede. I morgen kontakter jeg politiet, hvor jeg afleverer lønningsposerne – så vil du høre nærmere”.

Han stirrede arrigt på mig et øjeblik, hvorpå han åbnede skrivebordsskuffen og rakte mig det manglende beløb. Denne episode fik til resultat, at jeg senere blev fyret!

Et stykke tid efter ferien besluttede entreprenøren, at der skulle tages overjord af i døgndrift, da vi ikke kunne af-dække kullene hurtigt nok. Det betød ansættelse af flere folk, og at vi hver anden uge skulle arbejde om natten. Det blev en prøvelse, for efter midnat var vi så søvnige,

at det en gang imellem sortnede for øjnene – men også her viste det sig, at man kan trænes op til meget.

Der blev også ansat en ny formand, som viste sig at være i familie med entreprenøren, og det var hans væsentligste kvalifikation, eftersom han var cigarhandler fra Herning. Det gjorde nu ikke så meget, for arbejdet kunne vi sagtens klare selv, og da han var en flink mand at snakke med, gik det ganske udmærket.

De fleste af de nye folk, vi fik, var fra Svendborg, så vi havde på fornemmelsen, at han havde kontaktet sin hjemby. Gennem disse nye folk blev vi klar over, at entreprenøren var arbejdsmand, for de havde gået til kontrol sammen med ham, inden han etablerede sig i brunkullene. På denne baggrund betragtede de ham nærmest som en kammerat, men glorien blegnede, alt som tiden gik, og det varede ikke længe, før de forsvandt igen. Der var jo andre arbejdspladser.

Arbejdsulykker

Der skete mange ulykker i brunkulslejerne, og vi gik heller ikke ram forbi. Jeg husker et tilfælde, hvor den 7 meter høje sandbrink skred ned over os og den 12 meter lange transportør.

Denne kraftige rørkonstruktion blev slynget til side og bøjet, som om den kun var et stykke ståltråd, og 2 af vores folk lå begravet under sandet.

Vi kunne se hårtoppen af den ene, og i rasende fart gravede vi hans hoved fri med hænderne, så han kunne trække vejret. Det viste sig, at han havde været snarrådig

nok til at bøje armene op foran ansigtet, så der var en lille luftlomme.

Nu brugte vi skovlene som besatte, for når vi gravede, kom der flere, mindre skred, og trykket på hans ryg fik ham til at stønne af smerte.

Lidt efter kunne vi også se den anden. Så vidste vi, hvor vi kunne grave uden at ramme nogen af dem med skovlen – og i løbet af et kvarter havde vi fjernet så meget sand, at der ikke kom flere skred.

Derpå fik vi dem hurtigt helt befriet, men de var både chokerede og forslåede, så de blev sendt hjem for at komme til lægeundersøgelse. Vi andre kunne ikke arbejde, før transportøren blev repareret. –

Vi kørte hjem med en følelse af, at døden havde peget fingre ad os.

Blandt mange oplevelser, jeg havde dengang, er der én, som jeg ikke kan undlade at fortælle om:

Vagabonder

Med mellemrum kom der to vagabonder i arbejde. Ustabile var de, for når de havde tjent en del penge, stak de af – landevejen var livet for dem – men fantastisk dygtige til at arbejde var de, så de blev antaget, hver gang de kom, ganske uanset deres omstrejfer-natur.

Den ene var præstesøn fra Fyn, han hed *Johannes Pedersen*, men blev kaldt "*Fyn*". Den anden hed *Svend Eskerod*, det er alt, hvad jeg ved om ham. De lejede aldrig et værelse, men sov i en dyng halm i en lade hos en mand, der handlede med kartofler.

Af tøj havde de kun det, de gik og stod i: Det var en luvslidt soldateruniform af de grågrønne, som militæret havde lige op til krigsudbruddet.

En dag hoppede wiren af kranen, i blokken, 12 meter over kullene. Det plejede kranføreren at ordne ved at kravle på maven langs udliggeren – men uden at tøve gik ”Fyn” armgang i selve wiren, ligesom en abe. Da han kom op, krogede han den ene arm om udliggeren og lagde wiren i blokken med den anden. Ligeså hurtigt som han kravlede op, var han nede på bunden af kulgraven igen – og råbte ”Kør bare!” – og så var den klaret.

I spisepauserne var det interessant at høre ”Fyn” fortælle om sine mange meriter. Sin far omtalte han som ”den gamle, skinhellige rad derhjemme”. Brølende stærk var han. Han kunne bøje et kronestykke med tænderne ved at presse det mod bordpladen.

Johannes blev sammen med 5 andre valgt ud til at starte et nyt brunkulsleje ved Kølkær. Der blev han valgt som tillidsmand – og umiddelbart derefter fyret.

Derefter fik han et job med at fælde ca. 200 træer.

En kort tid arbejdede han i et meget lille brunkulsleje (2 mand) ved Studsgård, men arbejdet gik hurtigt i stå på grund af dårligt vejr.

En uge før jul vendte Johannes tilbage til Bornholm.

Kibæk. Hovedgaden.

Lidt hen i det nye år (1944) besluttede jeg mig for, at jeg ville rejse til Jylland igen, for vejret var tåleligt, og den kummerlige understøttelse stod i et skævt forhold til en rigtig ugeløn. Jeg havde heldigvis været så forudseende at bede fru Pedersen holde værelset til mig, mod betaling naturligvis, så jeg risikerede ikke denne gang at skulle sove i hønsehuset oppe ved vandtårnet.

Vel ankommet til Kibæk skulle jeg finde en ny arbejdsplads. Lejet i *Nørre Vium* var lukket på grund af økonomiske vanskeligheder. Malling-folkene var rejst hjem med undtagelse af én, jeg havde truffet på Bornholm, og han havde fået arbejde i et leje, de kaldte "*Andedammen*".

Nu spurgte han, om jeg ville med derud, for de manglede hele tiden folk. Det skyldtes, at det var natarbejde, og det var der ikke ret mange, der brød sig om i de lange, mørke nætter. Det var oven i købet en 12 timers vagt. Grunden til, at der skulle graves jord også om natten, var, at der

var 12-14 meter sand over kullene, så dagholdet kunne umuligt overkomme at afdække kul nok.

Jeg sagde ja, for jeg havde efterhånden prøvet så meget, at der skulle en hel del til at afskrække mig, og det var vel heller ikke værre for mig end min kammerat – men jeg blev hurtigt klar over, at det var endog meget krævende.

Efter at vi havde tilbagelagt vejen til Troldhede, hvor der var asfalt, skulle vi ad hede-veje, der nærmest bare var et hjulspor gennem lyngen. Derfor væltede vi også adskillige gange undervejs i det løse sand. Havde vi ikke haft ungdommens overskud af energi, så havde cykelturen i sig selv næsten været arbejde nok.

Natarbejde

Det gik godt et par nætter, fordi vejret var stille og tørt, men så slog det om i regnvejr, hvad der voldte os store problemer, fordi det elektriske lys reflekterede i regndråberne, så det blev til tåge. Vi kunne umuligt se ned til bunden af graven, hvor transportøren stod. Hvis vi mistede balancen, kunne vi risikere at blive knust eller komme til skade, så vi sad inde i skuret i adskillige timer.

Da vi gravede på akkord, sagde vi til tillidsmanden, at det kunne vi ikke blive ved med – men han svarede, at han ville garantere, at vi fik den normale timeløn uanset vejret, for han ville nødig af med os.

Denne garanti klarede han på en både spidsfindig og uærlig måde, hvad vi fik vished for efter nogle dages forløb.

Vi havde ingen egentlig formand, tillidsmanden fungerede som sådan, men entreprenøren i København havde en

repræsentant og regnskabsfører. Det var en pensioneret skolelærer, der boede i Havnstrup vest for Herning. Han kom en gang om ugen for at måle op og udbetale penge. Inden han kørte igen, målte han 10 m fra kanten af graven og hen ad marken. Der slog han en række pæle i, så han den følgende uge kunne se, hvor mange meter, vi havde arbejdet os frem og regnede akkorden ud efter det. Til fyraften gik tillidsmanden hen og rykkede pælene 5 m tilbage, hvad der altså gav os en regnskabsmæssig favør på 5 m, når skolelæreren kom næste gang.

Vi var lidt beklemte ved situationen, men tillidsmanden sagde, at det skulle vi ikke være – for da han skulle acceptere natarbejdet, havde han forsøgt at få garantier for, at afsavnet ved natarbejde indebar fuld timeløn til holdet. Det ville entreprenøren ikke gå med til, og derfor var der ingen grund til at have dårlig samvittighed, fordi vi gav ham tilbage af samme mønt. ”Han har ingen medlidenhed med os!”, sluttede han sine ord.

Nå ja – ansvaret var jo ikke vores. Ydede vi ikke arbejde for pengene, så døjede vi i hvert fald ondt for dem, og denne københavnske fabrikant havde i hvert fald ikke startet et brunkulsleje for vores skyld.

Selv om vi på denne durkdrevne måde kunne holde ugelønnen, så blev det os for meget, da det ustadige vejr fortsatte. Vi ville prøve at finde noget andet.

I weekenden tog min kammerat fra Mallings hjem på familiebesøg, og da han kom tilbage, var det for at hente sine ting. Han havde fået arbejde hos tyskerne og skulle bo i Lemvig. Det lød, som om det var alle tiders, for han skulle ikke gå og knokle, men være vogn-kontrollør. Betalingen var det dobbelte af, hvad vi kunne tjene i brun-

kullene – men opgaven var jo et led i tyskerne's befæstning af den jyske vestkyst.

Det var et minus, rent moralsk set, men realiteterne var jo, at vi alle sammen arbejdede for tyskerne, enten direkte eller indirekte. Denne dårlige undskyldning var vores eneste trøst!

Momhøje tidligere brunkulsleje ved Kibæk. 2011

For mit vedkommende gik det sådan, at jeg fik arbejde i et brunkulsleje uden for Kibæk, omtrent ved siden af det sted, hvor jeg var først, og det blev også mit sidste arbejdssted i brunkullene. Der var jeg til januar 1945. Jeg havde det held at få tilbudt et værelse med varme. En ung fyr fra Bording ville hjem, og han sagde til mig, at jeg skulle gå hen for at sikre mig værelset. Han skulle nok sige til værtinden, at han kendte mig fra pensionatet.

Det var dejligt at kunne sidde og hygge sig på værelset om aftenen, hvis man skulle skrive et brev. Da jeg så i avisen henne på pensionatet, at ”Gyldendal” havde udskrevet en roman-konkurrence, besluttede jeg, at den ville jeg deltage i, fordi jeg altid havde haft lyst til at skrive.

Jeg havde en gammel skrivemaskine, som jeg havde købt af en af de tyske Hitler-flygtninge på Bornholm. Den sad jeg så og klappede på om aftenen.

Dengang faldt det mig ikke ind, at dette klapperi kunne give anledning til gisninger om, at jeg udførte illegalt arbejde for Modstandsbevægelsen – men der boede et ungt par i den anden ende af loftet, og konen havde hørt mig skrive så at sige hver aften. Det fandt hun så mærkeligt, at hun omtalte det til naboerne. Heldigvis kom der ikke mere ud af det – ikke engang da jeg senere fik kontakt med lokale modstandsfolk.

Henne på pensionatet var der næsten hele tiden nogle, der rejste, og andre der kom. En af disse nye var en fyr fra Århus eller rettere omegnen, for hans forældre var fordermester-folk på Holmstrupgård. Han virkede meget sympatisk, og da der var gået et stykke tid, stak han mig diskret et illegalt blad, der hed ”Århus Ekko” og var udgivet af kommunisterne.

NYTAARSHILSEN til det danske Folk.

Der var artige ting at læse om tysker-håndlangere og den slags. Detaljer, som vi hørte henne på pensionatet efter spisetid.

Da der var gået et par måneder, og jeg havde fået flere blade, trak han mig en aften til side og sagde: "Jeg skal spørge dig fra Arnold (*Arnold Jensen*) henne i boghandelen, om du kunne tænke dig at have kontakt med Modstandsbevægelsen."

Jeg tøvede lidt med svaret, for det var et farligt område. Vi hørte jo i pressen, hvad der skete, men jeg var også oprørt over tyskernes fremfærd. En af mine bekendte, Jens Peter fra Sandvig, var blevet henrettet i Ryvangen. Jeg sagde, at jeg godt ville snakke med Arnold uden på forhånd at love noget.

Resultatet blev dog, at jeg ville være med til at drøfte situationen en gang imellem. Det psykiske pres, som den tyske besættelse havde lagt på os, gjorde, at vi muligvis på et tidspunkt kunne blive nødt til at være med til at drive dem ud.

Arbejdet i brunkulslejet gik på den efterhånden kendte facon: 12 timers arbejde på de 6 hverdage og 10 timer om søndagen. Til gengæld havde vi fri hver anden weekend. Hen på foråret mødte der en dag en ny mand på arbejde i lejet – man kunne også sige, at det var en gammel mand – han havde passeret de 60. Han var fra Århus-egnen, idet han i mange år havde gået som altmuligmand på Lyngbygård.

Han må have hørt nogle rygter om brunkulslejerne og troet, at det var en slags guldgraver-virksomhed. Denne falske forestilling blev hans ulykke. Han havde ikke fysik nok til det hårde gravearbejde. Derfor satte formanden ham til at gå og rydde op. Desuden skulle han smøre transportøren, inden vi begyndte arbejdet ved seks-tiden om morgenen – og det blev hans død.

En morgen hvor det var tæt tåge, og vi var på vej ned i graven, kunne vi høre en mærkelig lyd, ligesom en svag brølen. Vi antog, at det var ungmønstre i en indhegning ved siden af brunkuls-lejet, men da vi kom helt ned, så vi den gamle mand ligge på ryggen og give en hvæsende lyd fra sig.

Transportbåndet var slimet af væde fra tågen, så han må være gledet og faldet baglæns ned på bunden af graven. Uheldigvis stod der en trillebør, fuldt læsset med sand. Den havde han ramt med nakken.

Vi fik i fart arrangeret en bære og bar ham op, mens formanden ringede efter en læge inde fra Kibæk. Vi dækkede ham med vores jakker og stod og så, hvordan han skiftede kulør i ansigtet, det blev efterhånden helt gulligt, og da lægen kom, måtte han nøjes med at konstatere, at manden var død.

Det var første gang, jeg så et menneske dø. – Arbejdet blev standset den dag. – Vi sendte en krans og fik senere

et takkekort fra Lolland, hvor han var hjemmehørende. Hvilken tragedie at en gammel forslæbt mand skulle ende sit liv på den måde.

Formanden var en hård hund, der kunne skabe sig noget så frygteligt, men vi var efterhånden så forhærdede, at det ikke bed på os. Vi passede vores arbejde og lod ham rase.

Han havde også en under-formand, en gammel gårdmand, der hed Søndergaard. Hvad han havde ham til, kunne vi ikke finde ud af, for han lavede aldrig noget, udover at stå og snakke med os, og det gav ingen kul i kassen – men vi fik alligevel lov at opleve, at der kom gevaldigt fut i ham.

Det var om morgenen den 6. juni 1944. Han kom farende ud af skuret, alt mens han fægtede med armene. Han havde nemlig lige hørt presse: Invasionen i Normandiet var startet. Derefter kom formanden, og han var lige så ivrig: ”Hør nu her, gutter”, sagde han, ” Det må fejres. Det må vi have en bajer på!”

De gik begge og kom lidt efter tilbage med favnen fuld af øl. Vi var vældig oplivede og havde frisk mod til at fortsætte arbejdet.

Men det her med øl lugtede lidt af fup, for der var ganske vist en tildeling af øl til hårdtarbejdende, men vi så aldrig noget øl! Det drak formanden og Søndergaard – men den morgen fik vi allernådigst lov at drikke en af vores egne øller!

Det var meget varmt i den periode, men vi kunne ikke få andet end mælk. Vi konsumerede gerne en flaske om formiddagen og en om eftermiddagen. Dog husker jeg, der var en ung fyr fra Fårvang, der drak 5 liter om dagen.

At han ikke blev syg, betragtede vi som et mirakel. Han må have haft et godt fordøjelsessystem

Modstandsbevægelsen

Kort efter opstod der en kritisk situation inde i Kibæk. – Karlo, en af mine kammerater, trak mig til side en aften og fortalte: ”Arnold har fået underretning om, at en af hans bekendte i Herning er blevet snuppet af Gestapo, så hvis han ikke kan holde tæt, er der risiko for, at de henter Arnold også. Sagen er den, at Arnold har en maskinpistol skjult i baghuset. Den skal væk for alle tilfældes skyld, og nu vil han gerne, du vil være os behjælpelig med at få den væk i nat.”

”Hvordan skal det foregå?” spurgte jeg.

”Vi venter til sent i aften, så er der sandsynligvis ingen folk på gaden. Maskinpistolen er demonteret i en jernkasse. Den tager Arnold på bagagebæreren. Jeg tager en skovl – og du kører forrest ud af byen, uden noget, og sonderer terrænet, særlig ud for forsamlingshuset, hvor der bor 5 tyske soldater. Hvis vejen er fri, kommer du lige så stille tilbage, hvorpå vi alle 3 med passende mellemrum kører ned mod åen og videre, stadig med dig foran. Når vi først er ude af byen, er der ingen risiko, og vi graver pistolen ned i et læhegn langs jernbanen.”

Jeg kunne ikke undgå at blive nervøs. Der var en risiko. Jeg syntes dog ikke, jeg kunne svigte i så alvorlig en situation, så jeg lovede at komme hen til Arnold ved 10-tiden.

Ude i baghuset fandt Arnold maskinpistolen frem. Jeg havde aldrig før set sådan en i smådele, da jeg ikke havde

været soldat – og forstod selvfølgelig heller ikke at bruge den, men nu skulle den altså væk.

Inden Arnold lukkede kassen, smurte han kanterne med konsistensfedt for at gøre den så vandtæt som mulig. Ingen kunne vide, hvor længe den skulle ligge nedgravet. Skulle situationen opstå, hvor den kunne komme i brug, ville det være ærgerligt, hvis den var totalt rusten. I kassen var der også plastisk sprængstof og tændsatser ("blyanter") med forskellige antændelsestider f.eks. 10 eller 20 minutter.

Vi var nu klar til afgang og kiggede først ud på gaden for at se, om der var fri passage – men tilsyneladende var alle mennesker gået i seng – og så kørte jeg.

Det var trykkende at køre i den mørke, nattetille by. Jeg kørte uden lygte. Nede ved åen gjorde jeg holdt for at se, om de andre var med.

Da de lidt efter dukkede ud af mørket, fortsatte vi ud ad Velhusted-vejen, langs banen lidt forbi Kibæk-lejet i nærheden af et sted, hvor Arnolds svoger boede. Ved et bestemt træ i den læ-plantning med grantræer, Arnold havde omtalt, standsede vi.

Først skar vi græstørv af, så vi kunne camouflere hullet, hvorpå kassen blev lagt ned – under en sten. Det hele blev lavet så omhyggeligt, at ingen ville lægge mærke til, der nylig havde været gravet.

Da vi på tilbagevejen nåede byen, skiltes vi, fordi vi anså det for sikrere at køre hver for sig, og vi nåede da også hjem i god behold.

Arnold Jensen arresteres af Gestapo

Et par dage senere da jeg kom hen på pensionatet, så fru Pedersen meget oprevet ud, og hendes stemme rystede, da hun fortalte: ”De har hentet Arnold til morgen. Gestapo kom kl. 4 (d. 7. juli 1944), og de gennemrodede hele huset, inden de kørte med ham”. Jeg havde selv set bilen holde uden for boghandelen i Kibæk ved 6-tiden om morgenen, da jeg kørte på arbejde. Det var en rød Chevrolet med nummeret X 8122. Jeg kan stadig se den for mig.

En solforformørkelse kunne ikke have virket mere knugende end denne meddelelse. Alle spiste i tavshed – og gik hver til sit knap efter.

Johannes og Karlo turde ikke blive i Kibæk. Karlo skjulte sig på en ejendom hos noget familie. Johannes tog til Århus og skjulte sig der i 10 dage. De første dage boede han på en ny adresse hver nat. Da Gestapo ikke havde været i Kibæk i den periode, vovede han sig tilbage til igen, men Karlo så han ikke siden.

Den næste morgen tog jeg ud til brunkulslejet, hvor de kiggede lidt forundrede på mig. Formandens ansigtsudtryk sagde mig mere end ord, at han var klar over situationen: ”Nå, du er klar igen – lad os komme i gang.”

Alt som dagene gik, blev jeg mere og mere overbevist om, at det var lykkedes Arnold at holde stand, siden Gestapo stadig ikke viste sig. Denne vished forstærkedes ved, at der var kommet et brev til Thora, Arnolds kone, om at han var blevet overført til en tysk koncentrationslejr.

En knugende vished for hele byen og i særdeleshed for Thora, der var gravid. – Måske ville dette barn aldrig få sin far at se.

På den baggrund følte jeg stor beundring for Thora. Hun viste sig langt stærkere, end jeg havde turdet håbe.

Thora passede boghandelen, mens Arnold var i i koncentrationslejr, men var ikke lige begejstret for alle kunderne i butikken. I krigens sidste år opførte tyskerne en pejestation i Hvedde ved Kibæk, hvor en del af personalet var unge piger i tyske luftforsvarsuniformer, og de kom i deres fritid for at handle i Kibæk – også i boghandelen, hvor de spurgte efter creme og kosmetik.

Thora nægtede at handle med pigerne og henviste til, at de varer, de ønskede, var udsolgt. "Das haben wir nicht, darum es Krieg ist. Alles ausverkauft!" Hun kunne også finde på at hente et billede af Arnold og et brev, hun havde fået af ham, og sige til pigerne: "Mein Mann ist in Deutsches Gefängniss."

Arnold overlevede opholdet i koncentrationslejren og vendte efter krigen tilbage til sin kone og sit barn i Kibæk, men han havde mén af opholdet i Tyskland, både fysisk og psykisk.

Johannes bevarede kontakten med Arnold og besøgte ham flere gange. Han havde et stort ønske om at besøge ham endnu engang, men på grund af alvorlig sygdom nåede han det ikke.

Bibliografi om Arnold Jensen

DR2 18. maj 2008: Interview med Arnolds søn Hasse.

Th. Jessen: "Derfor måtte vi sejre" s. 208-218. Midtjysk Forlag.

2042. Arnold Jensen: Ude-kommandoen Hannover-Stöcken. Samarbejde og Modstand af John T. Lauridsen.

Herning-bogen 2010 s. 128-140 - Agner Frandsen: Boghandleren i Kibæk. Historisk Forening for Herning Kommune. ISBN 978-87-7851-320-5

Den lange vej til glæden v. Ole Møller Jensen og Mogens Bendixen s. 205-206: Da dejen hævede i Kibæk. ISBN 87-7468-189

1945 i Stilling

Efter krigen og arbejdet i brunkullene arbejdede Johannes flere steder i landet med stenhuggerarbejde.

Fra 1945 flyttede han til Stilling. Her fik han sæsonarbejde forskellige steder - bl.a. i en tørvemose i Vrold.

Johannes fandt dette jernsværd på 51 cm i tørvemosen.

I 1946 fik han stenhuggerarbejde i forbindelse med, at der skulle bygges en stenkiste af granit til en kloakledning under jernbanen ved Stilling station. Senere fik han kortvarigt arbejde med at hugge buede kantsten til Universitetsparken i Århus. Derefter arbejdede Johannes ved brobygning over Hansted Å og Bering Bro mellem Hørning og Hasselager.

Johannes' stenhuggerværktøj

Omkring 1948 blev Johannes sammen med 60 andre arbejdere ansat til at forny skinnerne på jernbanen. De gamle skinner på 15 m skulle skiftes ud med nyere og kraftigere skinner på 60 m, som hver vejede 3.600 kg. Det var morgenarbejde fra kl. 4, hvor der hver dag skulle skiftes 120 m skinner, inden morgenekspressen kom.

Banearbejdere fra Stilling. 1955

Om vinteren var han som så mange andre arbejdsløs.

Efter krigen meldte han sig ind DKP og senere SF, hvor han arbejdede aktivt. Han var en flittig læserbrevsskribent - også når det gjaldt lokale emner.

Fra 1950 til 1956 arbejdede han på Oscar M. Haugaards skærvefabrik på "Edslev Knude", hvor han udførte stenhuggerarbejde og sprængning af sten. Skærvefabrikken lukkede i 1956, da ejeren af arealet på Edslev Knude ikke ville forny kontakten.

Skærvefabrikken på Edslev Knude

Som bibeskæftigelse lærte Johannes sig at indgravere navne i gravsten, og mon ikke der stadig er sten fra den tid på Stilling kirkegård? Fremgangsmåden var, at han tegnede en skabelon med teksten på et stort stykke pap. Derefter blev konturerne til bogstaverne hugget med et stemmejern og malet med markeringsfarve på stenen (altid natursten). Derefter blev bogstaverne hugget med en lille spids mejsel i stenen og til sidst malet flere gange med sort lak.

I 1956 kom Johannes på Arbejdsteknisk Skole i Hoverdal i Vestjylland, hvor han lærte at "binde jern", hvorefter han fik arbejde ved flere store byggerier i Århus (Føtex i Guldmedegade, en silo på havnen m.v.). I den periode fungerede han ofte som den, der skulle forhandle akkorder og arbejdsforhold med arbejdsgiveren (sjakbajs).

Johannes blev efter nogle år på forskellige arbejdspladser ansat ved Åby kommune i 1967 - senere Århus kommune. Her lagde han fortøve og kantsten.

Johannes og vognmand Schneider, Åbyhøj

Om vinteren lavede han forfaldende arbejde, bl.a. sne-rydning. Snerydningen foregik med skovl. Det samme gjaldt saltning af vejene i Åbyhøj, som foregik med lastbil. På lastbilens lad var der en saltspreder, der blev "fodret" af en mand med en skovl. Det har sikkert også været et af Johannes' vinterjobs.

Han var ved kommunen i 14 år, til han blev pensioneret i 1981.

Derefter blev der tid til at skrive mere - først og fremmest erindringsstof fra Bornholm. I flere år skrev han hver uge til "Bornholmeren" på nordbornholmsk om små episoder i Tejn foruden et større erindringsværk ("Mågerne skriger stadig").

Artikler

Fiskerdreng i Tejn omkr. 1920

Jeg er vokset op som fiskerdreng, så det bliver dette miljø, der kommer til at danne baggrunden for disse barndomserindringer, selvom det økonomiske aspekt ville have været nogenlunde det samme i et arbejder- eller husmandshjem.

Min start med erhvervsarbejde begyndte i 7 år alderen, nemlig med at hjælpe til i et røgeri. Det var ikke noget specielt for mig – det gjorde faktisk alle fiskerbørn. Arbejdet bestod i at hægte sildene sammen, to og to, og hænge dem over et trekantet liste – et såkaldt spid – som konerne anbragte på et bærestativ, en ”bæring”, for at de skulle lufttørre, inden de kom i røge-skorstenen.

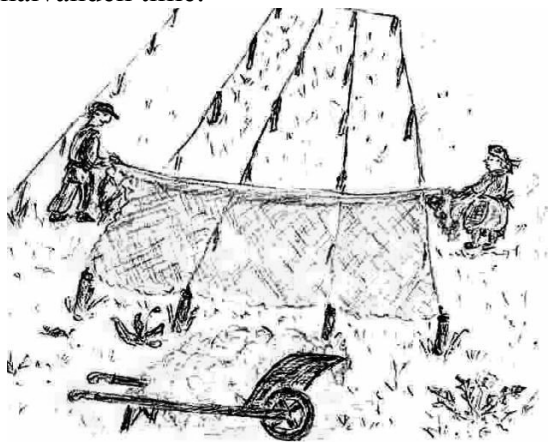

Hans Jensens røgeri i Tejn. Udl. af Tom Nielsen.

For børn i den aldersklasse var betalingen 25 øre i timen, for større børn 35 øre, og for de voksne 50-70 øre alt efter kvalifikationer. Den højeste betaling fik ”røgekonen” med 75 øre, for hun havde ansvaret for kvaliteten på det færdige produkt.

Det krævede en særlig teknik, hvor rutine og erfaring havde sin meget store betydning.

Første fase af røgningen var det, der kaldtes ”svedningen”, en opvarmningsproces, der skulle gøre sildene tilpas tørre og fjerne eventuelle rester af skyllevand i bughulen. Denne opvarmning foregik med ”åben flamme”, der dog ikke måtte blive så kraftig, at den kunne nå op og svide sildene. Denne fase tog normalt knap en time. Kun i tilfælde af regnvejr, hvor sildene ikke kunne lufttørre, tog det halvanden time.

Fissegarnet tørres. Tegning: Børge Olsen.

Derefter kom den egentlige røgning, der tog godt en time. Der blev hængt våde sække op foran i ovnen til at forsinke røgen, der ikke måtte stige for hurtigt til vejrs i skorstenen. Samtidig skulle flammen dæmpes ved hjælp af en svaber for at fremme røgudviklingen. Når sildene var færdigrøget, blev flammen dæmpet til kun at gløde. Derefter blev døre og vinduer lukket op for ved hjælp af gennemtræk at afkøle sildene – for nu skulle de jo tages væk fra skorstenen og pakkes ned i de dertil fremstillede eksport-kasser.

Lige så snart sildene var kolde, blev spiddene anbragt på en bæring inde i røgeriet, hvorefter pakningen kunne begynde. Kasserne kunne rumme 7,5 kg. Sildene blev lagt lagvis med halerne mod hinanden, og mellem hvert lag blev der strøet groft salt. Så skulle der sømmes låg på kasserne og skrives fragtbrev, hvormed processen var til ende. Nu var sildene klar til afhentning.

Senere – alt som jeg blev større – tog jeg del i alle disse arbejdsprocesser, for i mellemtiden havde min far og mor selv fået røgeri, og jeg vil nu give en skildring af, hvordan en sådan arbejdsdag formede sig for mig.

*Hans Jensen og makker Andreas Jensen på fiskekutteren RØ.354:
"Hera" i Tejn havn.*

*Båden var på 23 fod. 3,25 BRT. 10 hk. Hera motor. Bygget hos Chr.
Hansen, Svaneke. Hans Jensen ejede kutteren fra omkr. 1919 til
omkr. 1925. Kilde: Tom Nielsen, Tejn.*

Jeg skulle op klokken halv tre om morgenen, sildefiskeri er nemlig natfiskeri. Bådene kom ind ved to halv tre tiden, og så skulle nattens fangst fjernes fra nettene. De første minutter vadede jeg rundt helt søvndrukken, men en kop kaffe og et stykke brød klarede begreberne. Så var det ud og få fat i trillebøren. Jeg skulle medbringe nogle store kasser, beregnet til fersk sild, hver med plads til 25 kg. Ankommet til havnen skulle jeg hjælpe med at ”plukke” sild af, og lige så snart der var vejret 3 kasser af, skulle jeg have dem på trillebøren og hjem til røgeriet, hvor de forskellige koner i mellemtiden var mødt op for at tage sig af at rense fiskene. Derefter kunne børnene tage fat på at hægte sildene sammen og hænge dem på spid.

Min far havde lavet en speciel trillebør til mig, hvor den ene kasse sild kunne hænge over hjulet, ellers havde jeg aldrig kunnet magte en vægt på 75 kg plus kasser, men et rædsomt slæb var det alligevel. Hvis det var en stor fangst, kunne jeg trave mellem havnen og røgeriet til kl. 9 formiddag, kun afbrudt af en nødtørftig kop kaffe og et par stykker brød.

Derefter kom min far med nettene, normalt 14 stk., på en trillebør. Vi havde en tørrebane, hvor nettene skulle breddes ud på en bestemt måde for ikke at rådne. Når vi var færdige med det, skulle min far have noget at spise, inden han skulle sove. Det kunne han ikke længere end til kl. 2, for så skulle vi samle nettene sammen igen – også på en bestemt måde. Derefter trillede han dem hen på havnen, hvor han sammen med sine makkere stuede dem ned i lastrummet – også på en bestemt måde. Når det var klar, var der flere forberedelser til den kommende nats fiskeri: olie- og vandpåfyldning, klargøre lygter, vagere

(markeringsbøjer), ”lætter” (flydere?) og line-sten, hvorefter afsejlingen fandt sted klokken 4 om eftermiddagen.

*Blæselampe til start af fiskerbåden
Foto: Annete Blume*

Ind i mellem det havde jeg – populært sagt – 117 ting at lave. Jeg skulle sørge for vand i baljerne til svaberne, brændsel skulle bæres ind, affaldet (indvoldene) som var blevet hældt i baljer skulle jeg bære ned til stranden og hælde dem ud ved kanten til det dybe vand. De skulle ud på det dybe, for ellers stank det forfærdeligt i solvarmen. Det skete jævnlige, at der var levende maddiker i affaldet, inden jeg nåede at få det båret væk. Halvanden til 2 timer var nok til, at spyfluerne havde lagt deres æg.

Oppe på loftet af røgeriet havde vi et lager af eksportkasser. De skulle bæres ned og mærkes med afsender-initialer. Lige så snart pakningen var begyndt, skulle jeg sømme låg på og stable dem med bunden i vejret. Hvis det havde været en stor fangst, og vi f.eks. havde 3 røgninger á 10 kasser á 25 kg, så varede det til kl. 7 om aften.

nen. På det tidspunkt kom fragtmanden, og jeg skulle naturligvis hjælpe til med at læsse på vognen, kontrollere antallet af kasser til hver (vi havde 3 modtagere i København) samt sørge for at vognmanden fik fragtbrevet. Når alt dette var overstået, skulle vi gøre rent, spule gulv osv. – og det medførte, at klokken gerne var ni – halv ti, inden vi var færdige med dagens arbejde.

Hvis min mor, der selv var røgekone, ikke havde haft tid til at lave mad i løbet af dagen, gav hun sig gerne til at koge rabarbergrød og stege sild og koge kartofler, mens jeg gjorde det sidste klar i røgeriet.. – Efter denne gang ”natmad” var det på hovedet i seng for at kunne komme op næste morgen og fortsætte på samme måde – en livsform der varede fra maj til hen i september.

Her må jeg indskyde, at det her skildrede var på de dage, hvor jeg ikke var i skole. Min skolegang var kun hver anden dag fra 8 til 2 om sommeren og fra 9 til 3 om vinteren, men jeg var oppe ved samme tid hver morgen og arbejdede lige til kl. 7. Da måtte jeg afbryde og gøre mig klar til at gå i skole.

Efter skoletid var det bare med at komme i gang, for de havde jo manglet mig i de timer, jeg tilbragte i skolen. Indhente det forsømte kunne jeg selvfølgelig ikke, men der var tempo på for at nå så meget som muligt. Det fremgår vel heraf tydeligt nok, at sådan noget som leg var der ikke ret megen tid til. Det var nærmest indskrænket til søndag, for den eneste nat, fiskerne ikke var på havet, var lørdag.

Jeg bør vel i denne sammenhæng også beskæftige mig lidt med økonomien. Hvad havde fisker-familierne ud af alt dette slæb? Nu er der jo noget ved fiskeri, som minder

om lotterispil. Held betyder meget. Nogle fiskere tjente dobbelt så meget som andre, men som norm kan siges, at indtægten lå på 1.500-2.000 kr. for sådan en fortravlet sommer.

Vintertiden betød dog ikke, at fiskerne ingenting lavede. Alle redskaber skulle gås efter og repareres efter sommerens skader, som der ikke havde været tid til at tage sig af. Eventuelle nyanskaffelser skulle færdigmonteres. Når foråret nærmede sig, skulle alle bådene på land til eftersyn, rengøring og maling, så de var klar, så snart der var tegn på, at sildefiskeriet kunne begynde.

Ind imellem blev der også drevet lidt småfiskeri efter torsk, og enkelte havde laksekroge stående i farvandet omkring Christiansø, som de skulle ud at se til hver anden dag – dels for at bjerge evt. fangst og dels for at forsyne krogene med frisk madding

De, der var heldige med at fange laks, fik deres årsindtægt suppleret noget op – men det kunne også resultere i, at sæler havde – ikke alene ædt laksene – men også ødelagt redskaberne, så sælerne ved Christiansø var ikke velsete blandt fiskerne.

På grund af den dårlige økonomiske status var de fleste fiskerhjem præget af fattigdom. Bohavet var kun det mest nødvendige. Således havde vi i stuen kun et malet bord, 4 stole og en slagbænk uden hynde. En sådan slagbænk var forsynet med en skuffe, som kunne trækkes ud og benyttes som seng. Jeg sov i skuffen, indtil der blev anskaffet en seng til mig, som stod inde i soveværelset. Vi havde en stue mere, som praktisk talt aldrig blev brugt, og der var et bord og 4 stole i en lidt pænere udførelse, desuden en såkaldt chaiselong, som var almindelig dengang, og det var det eneste polstrede møbel, vi ejede. Ud over det

var der en kommode og et lille sekskantet bord med høje ben, der gjorde tjeneste som blomsterbord. Sengene var også i en primitiv udførelse, og jeg kan huske, de var malet røde. Madrasserne var sækkelærredsposer, fyldt med hø. Ind imellem blev høet skiftet, for det kunne godt komme til at lugte muggent i løbet af vinteren, og så var det med at besøge en eller anden landmand for at erhverve noget af slagsen.

Johannes og Johanne foran huset i Tejn.

Ndr. Strandvej 22. - Matr. 29b Tejn Fiskerleje, Olsker.

Huset er bygget i 1890. 81 kvm. Røgeriet er opført i 1920.

Med hensyn til kosten var det naturligt, at fisk udgjorde en stor del af den daglige føde. Foruden den løbende forsyning af frisk fisk om sommeren blev der i august, når silden var fedest, saltet indtil flere fjerdinge (små træ-tønder) til vinter-forråd.

Disse sild blev spist dels som spegesild og dels som stegte saltsild. Før stegingen blev sildene blev sildene lagt i vand et døgn tid, for at saltsmagen ikke skulle være alt for fremherskende, og det var faktisk en god spise, som vi alle kunne lide.

Derimod må jeg indrømme, at spegesildene bekom mig dårligt. Kun tidligt på efteråret, før lagringen havde gjort dem ramme af salt, smagte de godt, og sammen med brusede kartofler var det et udmærket måltid.

Kød så vi ikke meget til. Det var penge ud af lommen, og dem havde vi ikke ret mange af. Dog fik vi af og til frikadeller, og et par gange om året blev der købt oksekød til suppe. I modsætning til i dag, var oksekød dengang betydeligt billigere end svinekød. Derfor blev frikadellerne af sparehensyn lavet af oksekød.

De fleste fiskere havde selv hus med tilliggende jord, så de kunne dyrke kartofler og grøntsager. Desuden var der gerne et primitivt udhus, hvor de havde en snes høns, der udnyttede køkkenaffaldet.

Af økonomiske grunde blev de fleste æg solgt henne i Brugsen for at skaffe nødvendige ting som sukker, mel og margarine – og ikke at forglemme *kaffe*. Kaffe var ikke bare et eftertragtet nydelsesmiddel, men i den fortravlede sommertid en nødløsning for et måltid til at kvikke sig op på. Der var tradition for, at konerne, der hjalp til i røgerierne, havde krav på gratis kaffe hver 3. time.

De skulle selv medbringe brød, men sukker stillede røge-
riejerne til rådighed sammen med kaffen, og på særlig
travle dage skulle han give 4-øres ”basser” – såkaldt
”proletar-wienerbrød” – til kaffen ved middagstid.

Måske skulle jeg også beskæftige mig med tøjforbruget.
Det er vel overflødigt at bemærke, at det var yderst be-
skedent.

Fiskerne havde næsten aldrig fri, men havde dog et sæt
søndagstøj, som de sjældent havde på. Det var nærmest
til begravelser og måske i kirken juleaften.

Almindeligvis gik de i deres fiskerbukser og de såkaldte
engelske sømandstrøjer, ”gensere” - også om søndagen,
når de samledes henne på havnen til en hyggesnak. Der
blev udvekslet de seneste sladderhistorier, men mest dre-
jede det sig om fangstmuligheder og anskaffelse af net til
den kommende sæson.

For mit vedkommende lå det sådan, at jeg i kraft af mit
arbejde og de penge, jeg tjente derved, selv betalte mit
tøj. Dog fik jeg ikke lov til selv at bestemme, hvornår jeg
skulle have noget nyt, eller hvordan det skulle være.

Det var skik og brug, at drenge havde et sæt matrostøj til
søndagsbrug og til det årlige juletræ i Missionshuset, men
til daglig brugte vi en genser ligesom de voksne, med et
par ubestemmelige bukser, hjemmestrikkede strømper og
træsko.

Selv om vinteren, i snestorm, havde vi ikke overtøj på i
skole – og lå der højt med sne, fik vi træskoene fulde,
støvler ejede vi ikke.

Hver gang vi skulle have noget af den ubestemmelige
påklædning, skulle det købes rigelig stort og bruges i

skolen, indtil det blev lidt derangeret, så kunne det gøre tjeneste under arbejdet på haven og i røgeriet.

Men – underligt nok – for selvom livet var så materielt barskt, som jeg her har skildret det, så må jeg alligevel konkludere, at jeg synes, det var en god tid. Der er en atmosfære over en fiskerby, som stadig sidder i min bevidsthed, og som jeg ikke kan slippe erindringen om.

Derfor – hver gang jeg kommer til Bornholm, er noget af det første, jeg gør, at tage turen til Tejn for at opfriske gamle minder og hilse på de gamle bekendte af de efterhånden ret få, der er ilbage.

*Et røgeri i Tejn. 1938. Ejere: Regine og Andreas Jensen til højre.
Udl. af Tom Nielsen*

Tejn havn 1920-25

Fortegnelse over halvdeksbåde

- Anton Henriksen og Johs. Jensen -

1. "Hera", Hans Jensen.
2. "Ebenezer", Per Nielsen.
3. "Otto", Oluf og Kristian Bendtsen.
4. "Retvisan", Anton og Alfred Pedersen, Emil Larsen.
5. "Havfruen", Chr. Bendtsen, og "lille" Peter Falk.
6. "Svanen", Kresten og Willy Jensen.
7. "Ferdia", Ferdinand Bendtsen.
8. "Hebron", Herman Thoråen og Chr. Stenberg.
9. "Salem", Chr. Mogensen. - Johan Olsen.
10. "Safen", Oluf Olsen.
11. "Schwalbe", Frants Andersen.
12. "Nordlyset", Chr. Andersen og Sinius Jensen.
13. "Frode", Hans Lund. A. Chr. Jensen.
14. "Kedron", Julius Drejer.
15. "Fiona", Martin Falk og "lille" Herman Thorsen.
16. "Peter", Anders Blomqwist.
17. "Likori", Janus Falk.

Tejn Brugs
100 års jubilæum
Bornholms Tidende
20.-21. november 1993

Havnen i Tejn omkring århundredskiftet

Daa já fik aa vidda a Tajn Brygs fyljte 100 Aar, ble' já majed forbavster. Got nok hadde vi Brygsen fraa já va' helt lidijn, mæn já e jo au kun fyljt 82, saa de' va' læjne forren min Tid.

Já hár faad fortalt a dæjn te aa bedjyjna me va' i dæjn Ajendommijn som senere ble' kalt »Strân-Gaarijn«, vaar Ejner Jakobsen bo'de i min Tid, aa forren hannem va'd Martin Lund. Daa hajn saalde fijk hajn byjt Huzed »Lindely« paa Trekântijn, mæn daa dær au va' Brygs, saa va'd Frank Hansen dær va' Uddelera. Hajn gå saj se-

Da jeg fik at vide, at Tejn Brugs fyldte 100 år, blev jeg meget forbavset. Godt nok havde vi Brugsen fra jeg var helt lille, men jeg er jo også kun fyldt 82 år, så det var længe for min tid.

Jeg har fået fortalt, at den begyndte i den ejendom, som senere blev kaldt "Strandgården", hvor Ejner Jakobsen boede i min tid, og for ham var det Martin Lund. Da han solgte, fik han bygget huset "Lindely" på Trekanten, men da der også var Brugs, var det Frank Hansen, der var uddeler.

nara te aa varra Revslaara, aa lavada forsjelli't te Fiskarna. Hajn bo'de i Huzed auerfor Martin Lund, — de' som senere Johannes Thorsen tjøvte... mæn de' va' jo Brygsen já skulle fortælla om.

Dæjn laa jo dær vaar Henning Nielsens Søn hár Byggeforretnijn, — aa Uddelarijn hed Lind — van hajn kom dærfraa hausar já ente, mæn dær kom ejn dær hed Johannes Pedersen, aa va' fraa Aaker. — Hajn va' me' i »Luthers-Mesjon«, som vi kalt'ed, aa værkada au som Prædikânt, aa va' ejn flinker Majn helt ijennem.

Han gav sig senere til at være rebslager og lavede forskelligt til fiskerne. Han boede i huset over for *Martin Lund*. Det som senere *Johannes Thorsen* købte - men det var jo Brugsen, jeg skulle fortælle om. Den lå jo der, hvor *Henning Nielsens* søn har byggeforretning, og uddeleren hed *Lind*. Hvor han kom fra husker jeg ikke, men der kom en, der hed *Johannes Pedersen* og var fra Aaker. - Han var med i "Luthers Mission", som vi kaldte det. Her virkede han som prædikant og var en flink mand helt igennem.

Alt va' jo gammeldås i Forhol' te nu, ejn longer Disk, me' Skoffer te di forsjellia vårerna, en Vægt me' Skaala te aa vaja Kaffe paa, aa en almindeli' Balancevægt te alt de' anra.

Slajtaravarer hadde di ente te dâli't, mæn kun paa Bestillijn, — aa de va Grisa-haud, Sjinkeben aa Med-isterpølsa. — Ja — de kujne au sje di fikk islandsk Lammatjyd i en stor Tyjna, som sto' ijna i Butikken, aa lese-dan islandsk Sijl. Ajle hadde jo Petroleumslâmpes, aa dær va en Pompa ijna i Butikken, vaar di kujne tappa Petroleum i ejn lidijn Dunk, som ble' longader auer Diskijn. Dæjn dryppada djærna lid, mæn saa ble' Diskijn tor-der aa me' ejn Golklud. Longs Væjgen ud mod Gâdan sto' dær ejn longer Kassa me' Log paa, dæjn hadde i sin Tid vad brygter te Klypfisk, mæn i min Bæl-latid va' dær Lappasko te bodde Bælla aa Vausna.

Alt var jo gammeldags i forhold til nu - en lang disk med skuffer til de forskellige varer, en vægt med skåle til at veje kaffe på, og en almindelig balancevægt til at veje de andre varer på. Slagtervarer havde de ikke til daglig, men kun på bestilling. Det var grisehoveder, skinkeben og medisterpølse. Ja det kunne ske, de fik islandsk lammekød i en stor tønde, som stod inde i butikken, og ligeledes islandsk

sild. Alle havde jo petroleumslamper, og der var en pumpe inde i butikken, hvor de kunne tappe petroleum i en lille dunk, som blev langet over disken. Den dryppede gerne lidt, men så blev disken tørret af med en gulvklud. Langs væggen ud mod gaden stod der en lang kasse med låg på. Den havde i sin tid været brugt til klipfisk, men i min tid var der lappesko? til børn og voksne.

Dæjn ble' au brygter te aa sidda paa, vis dær va' monga Folk, saa dom dær motte vænta kujne høra lid Sladder imæns, aa de va' saamæjn liemajed om de va' Konner ælle Majna, — di hadde alti' nåd aa fortælla.

*

Vijnuen va' kun smaa, de va' ente san som nu, — ælle rettere som hå vad i monga Aar — a di skulle brygges te aa presentera Vårer me', for i di nye Brygserna e dær næstan ente Vijn. — Naj — dæjngongijn kom dær kun nåd fram naar de nærmada saj Jyl, saa ble' di fylda me' Læjetøj, aa lesedan dæjn ena Ænnajn aa Butikken, vaar dær te dåli't va' Ujlgarn, Strymper aa Stof i Metermaal. Saa ble'd te Ludospil, Lommelâmpen aa Doker. De helt stora i ajl dæjna Hærli'hedijn va' en Dâmpmaskin, — væm dær tjøvte san nåd ânar já ente, for vi Fiskarabælla kujne ente faa'd — mæn kansje Bonabællana.

Den blev brugt til at sidde på, hvis der var mange mennesker, så de, der måtte vente, kunne høre lidt sladder imens, og så var det såmænd ligegyldigt, om det var kvinder eller mænd - de havde altid noget at fortælle.

Vinduerne var kun små. De var ikke som de er nu, og sådan som de har været i mange år, at de skulle bruges til at præsentere varer, for i de nye brugser er der næsten ingen vinduer.

Nej, dengang kom der kun noget frem, når det nærmede sig jul - så blev de fyldt med legetøj. Det gjaldt også den ene ende af butikken, hvor der til daglig var uldgarn, strømper og stof i metermål. Nu var der ludospil, lommelâmpen og dukker. Det helt store i denne herlighed var en dampmaskine. Hvem der købte sådan noget, aner jeg ikke, for fiskerbørnene kunne ikke få det - men måske bøndernes børn?

*

Mæn Brygsen va' majed ajned en de. Dær va' Isenkram i Tjælarijn, me' næstan alt va' Fiskarna skulle brygga. Tauværk i monga Tykkelser, Blokka aa Sjakla aa Bolta. Ja — dær va' au Asbestplåder te Toppaknijner te Baadamoto-torerne. Ijnijn tæjnte dæjngongijn auer a de va' djifti't, san som nu vaar di snakkar om Kræftrisiko.

I en Siebyjgnijn va' dær Grauvårer me' Korn, Salt aa Cement, — aa i Gaarijn Tjæra aa Kol. Væm dær hadde Hyns — aa de hadde di fleste, saa kujne di faa Klid aa Skåla, aa naturl'vis Kraftfo'r te Landmæj-nens Tjær, — jo di hadde vær-keli' majed i Brygsen som di ente hær i Dâ.

*

Saa va' dær jo de hær me' Kontrabøjer... Ajle Vårer ble' skrevved ijn, aa talt sammen naar Aared va' gaad, — dær va' en Bog for Koloniålvårer, aa en for Grauvårer. Koloniålvå-rerna gå næstan alti' 10 pct. i Auerskod, aa Grauvårer 2, — som Folk saa fikk te Jyl — aa de va' en go' Jælp te Jyla-handeln naar Pæjngana va' smaa. Jâ kajn hause min

Men Brugsen var meget andet end det. Der var isenkram i kælderen med næsten alt, hvad fiskerne skulle bruge. Tovværk i mange tykkelser, blokke og sjækler og bolte. Ja, der var også asbestplader til toppakninger til bådmotorer. Ingen tænkte dengang over, at det var giftigt, sådan som nu, hvor de snakker om kræftrisiko.

I en sidebygning var der grovvarer med korn, salt og cement og i gården tjære og kul. De, der havde høns, og det havde de fleste, kunne få

klid og skaller - og Indmændene kunne få kraftfoder til deres køer. De havde virkelig meget i Brugsen, som de ikke har i dag.

Så var der dette her med "kontrabøger". Alle varer blev skrevet ind og talt sammen, når året var gået. Der var en bog for kolonialvarer og en for grovvarer. Kolonialvarerne gav næsten altid 10% i overskud og grovvarerne 2%, som folk fik til jul, og det var en god hjælp til julehandelen, når pengene var små. Jeg kan huske, min far og mor så altid

Fâr aa Moer saa alti' hæn te de' hær Auerskod, saa vi kujne faa Raa' te lid Svesker aa ajned got, som vi ællers alri' fijk.

*

Djenerålforsamlijnen va' om Ætteraared, aa daa va' di fleste Fiskarna jemma. Sijlasæsonen va' forbi, ænkelta fiskada Lajs, mæn de va' ente ræt monga, aa saa va'd san lid Adspredelse aa gaa te Djenerålforsamlijn. Bågætte va' dær nåd som di kal'te Bortakkorderijn, i Då ville vi væl kajla'd Auk-sjon. Dær va Ting som va' ble'd for gamla, aa saa va dær tomma Ojletyjner aa Træ. Naar di ble' skorred auer ble' dær to Baljer, som kujne brygges te Vaskebaljer aa Sjyllekår i Røjerier-

hen til de her overskud, så vi kunne få lidt svesker og andet godt, som vi ellers aldrig fik.

Generalforsamlingen var om efteråret. På det tidspunkt var de fleste af fiskerne hjemme. Sildesæsonen var forbi, enkelte fiskede laks, men det var ikke ret mange, og derfor var det en adspredelse at gå til generalforsamling. Bagefter var der noget, som de kaldte "bortakkordering". I dag ville vi vel kalde det auktion. Der var ting, der var blevet for gamle, og så var der tomme olietønder af træ. Når de blev skåret over, blev der to baljer, som kunne bruges til vaskebaljer og skyllekar i røgerierne, så dem var der altid afsætning på.

na, saa dom va' dær alti' Af-
sætnijn paa.

*

Ja — san hausar já Bryg-
sen i min Bællatid. Ajle kom
me' ejn Kor te Vårerna,
skulle di hå majed hadde di
to Korra. Ijnijn tjøvte mere
en' di kujne bæra, aa Pla-
sticpossa va' dær ente nåd
dær hed. Nu hår di fleste ejn
Bil staa'nes udanfor, aa tjør
Vårerna ud i ejn aa di hær
domme Ijntjovsvaunana
som løvver sie'læjns. Aa va'
tjovver Folk saa — ja Sokker
aa Mel e dær jo stadi', inæn
Vin aa Øl aa Daasemåd va'
dær ijnijn dær hadde Raa' te
aa tjøvva hela Aared.

I Dâ e jo næstan alting
pakkad ijn paa Fabrikken
me' de' hær domma Pla-

*

Ja, sådan husker jeg Brugsen i
min barndom. Alle kom med en
kurv til varerne. Hvis de skulle
have meget, havde de to kurve
med. Ingen købte mere, end de
kunne bære, og plasticposer var
der ikke noget der hed. Nu har de
fleste en bil stående udenfor og
kører varerne ud i en af de her
indkøbsvogne, som løber
sidelæns.

Og hvad køber folk så? Sukker
og mel er der stadig, men vin og
øl og dåsemad var der ingen, der
havde råd til at købe hele året.

I dag er næsten alting pakket ind
på fabrikken i det her dumme
plastic, sådan at der

stic'ed, san a dær ska' ejn
Kniv te for aa faa Hol paa'd
— naj dæjngongijn hadde di
stora Papirrujler paa et Sta-
tiv, san a di kujne riva et
Stykke aa te aa pakka ijn i.
Te sist kom dær Sajlgarn,
nu e'd Plastictape, san a alt
Papired gaar itu naar dær
ska' pakkas op. Jâ kajn hau-
sa a jâ fijk alti' Ijnpak-
ningspapired, jâ glattad'ed
ud, aa saa tajnada jâ paa'd,
— æntan va'd Stobmøllan i
Tajn ælle au va'd ejn drabe-
lier Fiskakotter, san som jâ
villa hå dæjn naar jâ ble'
stor aa skulle fiska. — Had-
de nâjn dæjngongijn sajt a
jâ kom alri' te aa fiska, mæn
ble' Kommonearbjara i Aar-
hus, saa hadde jâ tro't a di
ente va rajtia i Haud, —
mæn san ble'd alse.

skal en kniv til at få hul på det.
Nej, dengang havde de store
papirruller på et stativ, sådan
at de kunne rive et stykke af til at
pakke ind i. Til sidst kom der
sejlgarn. Nu er det plastictape, så
alt papiret går i stykker, når der
skal pakkes op. Jeg kan huske, at
jeg fik altid indpaknings-papiret,
som jeg glattede ud og tegnede på
- enten det var stubmøllen i Tejn
eller en drabelig fiskekutter, sådan
som jeg ville have den, når jeg
blev stor og skulle fiske. - Havde
nogen dengang sagt, at jeg aldrig
kom til at fiske, men blev
kommunalarbejder i Århus, så
havde jeg troet, at de var skøre i
hovedet - men sådan blev det
altså.

Dærfør sidder jå hæer i Jylland aa tæjnkter paa min Bællatid i Tajn. Jå tæjnkter au paa ajle di Mæjnesken som va dæjngongijn, aa ente e mere — aa naturlivis paa dom jå hâr tjænd, dær læver inu. Altsammen staa'ed helt tydelit i min Ærindring. Dærfør vil jå sænna en Hælsen te ajle Tajnabo, — tjænda som utjænda, fraa ejn gammal Tajnahorra dær bo'de i de Huzed nera ved Vanned, som Sjøjn skolde runt om naar dær va rajti Østan. De ydersta Røjeried, ver Sian aa Willy Jensen, min Får hed Hans Jensen aa fiskada sammen me' Andreas Jensen... di æl'ste i Tajn vid væm de e.

Johannes Jensen

Derfor sidder jeg her i Jylland og tænker på min barndom i Tejn. Jeg tænker på alle de mennesker, som var dengang, og som ikke er mere - og naturligvis på dem, som jeg har kendt, og som lever endnu. Det står altsammen helt tydeligt i min erindring. Derfor vil jeg sende en hilsen til alle Tejnboere - kendte som ukendte - fra en gammel dreng fra Tejn, som boede i det hus nede ved vandet, som søen skyllede rundt om, når der var rigtig "østen". Det var detyderste røgeri ved siden af *Willy Jensen*. Min far hed *Hans Jensen* og fiskede sammen med *Andreas Jensen*. De ældste i Tejn ved, hvem det er.

Stilling foråret 1945

Tidens barskhed krævede beskedenhed på mange områder, - ikke mindst hvad boligforhold angik – og den ”lejlighed”, som Gurlis forældre havde skaffet os, var et eksempel herpå. Den bestod af en stue, samt et lille rum. Køkkenet var der ikke noget af, så madlavningen foregik i den gammeldags, firkantede kakkellovn med kogerum, og det var ikke allerbedst i et gammelt bindingsværkhus med fugtproblemer.

Skanderborgvej 28. 1946.

Rent økonomisk var det heller ikke for godt, for nu var jeg henvist til arbejdsløshedsunderstøttelse, og den var meget lille – knapt det halve af tariffmæssig timeløn – og mine opsparede penge havde jeg måttet bruge til det nødvendige bohavn, dog havde jeg så til gengæld heller ingen gæld.

Madlavning i stuen krævede meget brændsel, og for at strække vores brunkul længst muligt, anbefalede min husvært mig at strejfe rundt i skovene for at samle gran-kogler. Det gjorde han nemlig selv. – Derfor tog jeg cyk-len hver morgen og havde en sæk på bagagebæreren. På gode steder kunne jeg samle sækken fuld på en time – og kunne så nå hjem, til jeg skulle hen på fagforeningskon-toret til kontrol.

Der var jeg selvfølgelig genstand for megen nysgerrighed – i min egenskab af bornholmer var jeg nok i de lokale arbejders øjne at betragte som et sjældent dyr i zoolo-gisk have.

Arbejde var der ingen mulighed for at få, så længe det var vinter. Der var kun 2 faste arbejdspladser: teglværket og jernbanen. For begge gjaldt det, at de havde deres fa-ste stab år for år. Ud over det var der sæson-arbejde i tør-remoser og måske som håndlanger hos en murer.

Inde i Århus var situationen den samme, så for en tilflyt-ter var situationen temmelig dyster, ikke mindst fordi der dengang gjaldt en praksis om ikke at tage folk fra andre kommuner i arbejde.

Da foråret kom, steg spændingen yderligere, men da alle efterhånden – gennem sladdertelegrafene – vidste, at jeg havde arbejdet i brunkulslejerne, lykkedes det for mig, ved min svigerfars mellemkomst, at få arbejde i en tør-remose, ude i Vrold, syd for Skanderborg.

Dette arbejde var på ingen måde strengere end i brunkul-lene, men ugelønnen var mindre på grund af, at vi havde normal 48 timers uge og trods akkordvilkår ikke kunne nå op over timelønnen, uanset hvor meget vi knoklede, hvad der selvsagt ikke var tilfredsstillende – men gård-

manden, vi arbejdede for, var ikke tilbøjelig til at forhøje akkorden. Han tilbød os i stedet at få et læs tørv frit leveret, når sommeren var forbi, og det måtte vi så nøjes med.

Jeg husker i tilknytning til den tid et par episoder, der var alt andet end behagelige. Jeg havde nogle illegale blade - og arbejdskammeraterne var nysgerrige efter at se dem - hvorfor jeg en dag tog nogle stykker med på arbejde. Da jeg på hjemvejen nåede indkørslen til Stilling, gik der en maskinpistolbevæbnet tysk soldat midt på landevejen og standsede alle trafikanter. Hvad nu? Hvordan ville det spænde af? Han spurgte, hvor jeg kom fra, og hvor jeg boede, men mærkeligt nok forlangte han ikke at se, hvad jeg havde i rygsækken, så jeg følte det som en stor lettelse, da jeg fik lov at køre videre.

En anden episode var en morgen, da jeg ved 6-tiden var på vej på arbejde. Da holdt der ved indkørslen til Maltinggård en rød personbil parkeret i vejkanten, og en mand stod ved siden af. Han så meget alvorlig ud, men sagde ingenting, og jeg kørte undrende videre, da en personbil var et særsyn dengang.

Da jeg nåede arbejdspladsen, fik jeg forklaringen. Mads-Kristian var kommet 10 minutter før mig, og han rystede over hele kroppen. Da han nåede stedet med bilen, stod der 2 mand, og de truede ham med en pistol til at standse. De ville have oplysninger om en vis Bundgaard, der boede et par hundrede meter fra landevejen - altså var det Gestapo-folk.

Denne Bundgaard blev i øvrigt senere kendt som stor kreaturhandler med bl.a. gode forbindelser til Czechoslovakiet.

Efter 5. maj og tyskernes endelige nederlag blev jeg også vidne til det på én gang glædelige og triste syn af endeløse kolonner tyske soldater på vandring mod grænsen. Mange af dem var i konfirmand-størrelse, og håbløsheden prægede deres ansigter, disse hundredtusinder af ofre for Hitlers vanvid.

For en fuldstændigheds skyld bliver jeg også nødt til at nævne den lokale modstandsbevægelse, der fik nogle pletter på glorien den 5. maj.

Nogle karabinbevæbnede af dem stod og paraderede på landevejen til folke-skue, men uden nytte, for tyskerne var stadig bevæbnede. De fik dog arresteret en sølle arbejder, med mange børn, der for at holde føden i huset havde arbejdet for tyskerne nede på "Sølund".

De spærrede ham inde i et havehus, med en vagtpost udenfor, men de måtte selvfølgelig lukke ham ud igen.

- Vi havde jo alle - i sagens natur - arbejdet for besættelsesmagten - og - svagelig som han var - havde han kun præsteret at gå og rode lidt med en skovl. Fornuftigt tænkende mennesker måtte nødvendigvis få en flov smag i munden.

Huset på Rønnevej i Stilling

I 1948 flyttede familien (Johannes, Gurli og børnene Leif og Aase) fra Skanderborgvej til Rønnevej.

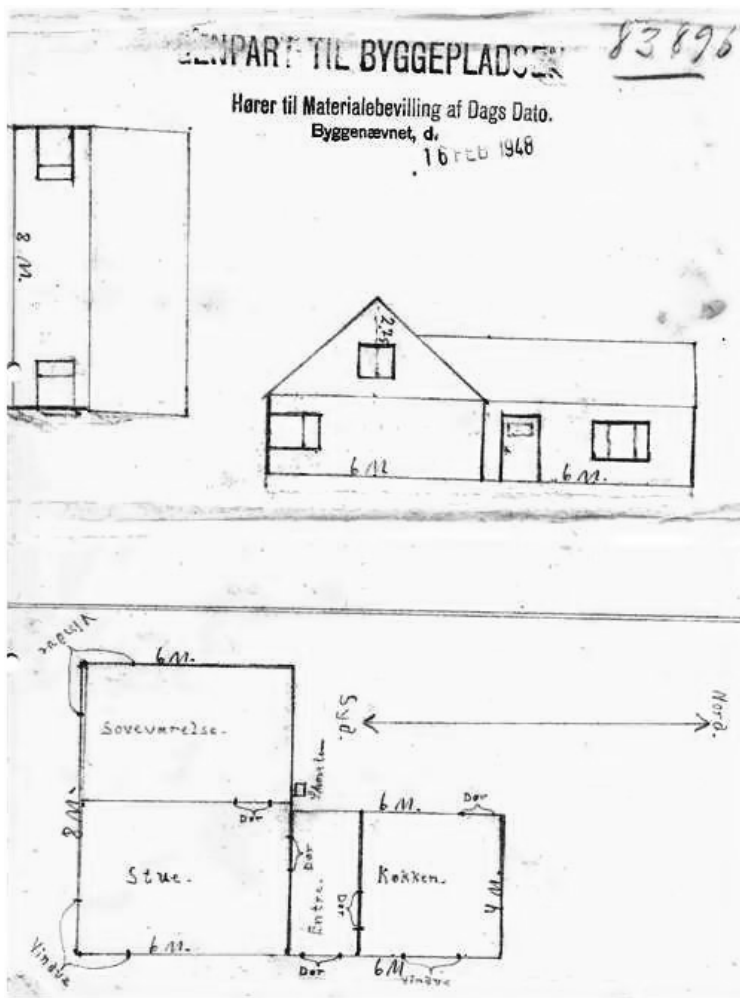
Johannes havde lavet en bygningsstegning over et beskedent træhus opført af materialer fra et nedrevet hus i Høver ved Galten.

Huset blev lavet som selvbyg med assistance af en tømrer fra Gram. Byggeudgifterne beløb sig til 6.000 kr.

Senere blev huset beklædt med Troldekt plader, pudset og malet med hvid Cempexo. Soklen blev beklædt med granit. Under køkkenet var der koks-kælder. Omkr. 1960 blev der installeret toilet.

Rønnevej 6 omkr. 1950

Bygningstegning

Læserbreve

Johannes Jensen skrev et utal af læserbreve og var meget produktiv i perioden 1960-1990. Indlæggen handlede om politik og lokale forhold. Emner: Kommunesammenlægningen med Skanderborg i 1963, fjernvarme, kommunale beslutninger og aktuelle debatindlæg.

Hans pen var meget hvas, og han skaffede sig på den måde både uvenner og tilhængere.

Han skrev i Uge-Bladet Skanderborg, Aarhus Stiftstidende og Bornholmeren.

Her er et debatindlæg fra 1988:

Stilling, d. 22-6. 1988.

"SKUESPIL FOR FOLKET".

Som Tilhører paa Borger-Mødet paa Stilling Skole, Tirsdag, d. 21. ds. , vedrørende Lokal-Plan for Stillings By-Midte, kunne man kun faa det Indtryk at det var Skuespil for Folket, - min mangeaarige, instinktive Erfaring vedrørende Borger-Møder siger mig at Sagen er afgjort paa Forhaand, naar Byplan-Udvalget har indstillet Skitse-Forslaget til Byraadets Vedtagelse, - for ellers vil disse Medlemmer jo "tabe Ansigt". Udtalelserne om at ville "se" paa Borger-Foreningens Forslag, og "høre" paa Beboernes Mening har jeg ikke megen Respekt for.

Naar Beboernes Klager over Stank i deres Bejligheder, gennem Forurening gennem Kloak-Systemet, foraarsaget af Industri-Virksomheden i den gamle Kro, knapt nok fremkaldte en Trækning i Aage Egebjergs Ansigt, saa er der ikke megen Hjælp at hente, - han har jo - sammen med de øvrige Medlemmer, i sin Tid givet Tilladelsen til denne Virksomhed, - det er jo altid svært for Folk at indrømme egne Dumheder. Jeg vil derfor opfordre Beboerne i Omraadet til at invitere disse "Byrødder" som Gæster et Døgn's Tid, og dermed give dem Muligheden for i rigt Maal at indsnuse den specielle Atmosfære, - lidt Anskuelses-Undervisning er aldrig at foragte.

Interessant var det ogsaa at høre Arkitekt Therkelsen udfolde sig med et Forslag om at hvis Brugsen kom til at mangle Parkerings-Pladser, kunne man inddrage Knud Gæafs Ejendom til Formaalet, - Kroen derimod var, set med Therkelsens Øjne, en hellig Ko som der ikke maatte røres ved, - ja han var endda saa barok i sit Syn at han paastod man paa den Maade kunne opnaa at skabe det af Borger-Foreningen efterlyste Torv - altsaa den lille, nuværende Trekant, hvor der kan staa 3 Biler - hvilken Nyskabelse ligger der heri,

jeg bliver vist nødt til at laane Therkelsens Brillen for at kunne se det.

Iøvrigt mener jeg at Begrebet "Folke-Styre" er meget udhulet, for hvis Borger-Mødet skulle have haft noget reelt Indhold, saa skulle det have været afholdt inden Byplan-Udvalget foretog sig noget som helst, nu er det lavet efter Udvalgets Hoved, og ikke efter Borger-nes, - netop derfor indskrænker Mødet sig til at være "Skuespil for Folket".

Det blev ogsaa afsløret at der ikke er noget reelt Indhold i en Plan om By-Fornyelse i Stilling, da der ikke er afsat saa meget som een eneste Krone til Formaalet, de disponible Penge skal bruges i Skanderborg, - et Faktum der bekræfter hvad jeg skrev i Forbindelse med Kommune-Sammenlægningen først i Halvfjernerne - at Stilling-Gram

Omraadet er tildelt Rollen som Malke-Ko for Skanderborg. Tennis-Banen kan ikke bruges som Synds-Forladelse i den Sammenhang, naar man ser det i Sammenhang med Smaaligheden overfor Pensionisterne. Jeg vil gerne afrunde med at erklære at dette har jeg skrevet som Privat-Person, og ikke i min Egenskab af Bestyrelses-Medlem i Borger-Foreningen, - jeg har sammen med Formanden, Uffe Jochumsen, været til Drøftelse nede paa Administrations-Bygningen - og i Overensstemmelse med min Sædvane sagt nogle drøje Sandheder.

Johannes Jensen,
Rønnevej 6, Stilling,
8660, Skanderborg.

Skærvefabrikken på "Edslev Knude"

"Aarhus Omegnens Grusgrav Selskab"

A/S Oscar M. Haugaard

- Fotos udl. af Jytte Christiansen -

Fra 1950 til 1956 arbejdede stenhugger *Johannes Jensen* fra Stilling på *Oscar M. Haugaards Skærvefabrik* på "Edslev Knude", Knudevejen 23, hvor han forarbejdede de bedste af de store sten til vej-kantsten. De andre sten blev sprængt i mindre stykker, inden de skulle i knuseværket.

I den periode arbejdede Johannes også andre steder i landet for firmaet f. eks. ved etablering af en omkørselsvej ved Haderslev, hvor en bro skulle forsynes med granitbeklædning som værn mod isskruninger. Han lavede en lignende opgave, hvor jernbanen passerer Rosenholm Å.

På Varde Kaserne lavede Johannes trapper og støvlevask-bassiner af granit.

Grusgraven på Edslev Knude blev sprængt i etaper ved hjælp af dynamit. Skrænten blev sprængt væk, og materialerne: jord, sand, grus og sten i forskellige størrelser blev transporteret hen til "sorterereren" ved hjælp af en stor slæbeskovl på en gravemaskine - sommetider flere hundrede meter.

Der blev anbragt nogle stænger dynamit (Aerolit) nederst i skrænten, men inden lunterne blev antændt, blev digesvalerne advaret med banken på jorden, så de tog sig en flyvetur, inden deres hjem blev ødelagt.

Sorteremaskinen bestod af en roterende tromle og en vibrerende rist, så materialerne fra grusgraven blev adskilt i brugbare bestanddele.

En del af stenene blev kløvet til kantsten ved hjælp af håndværktøj. Det var vigtigt at studere strukturen i granitten for at få kanstenene til at flække i den rigtige ret-

ning. Derefter blev der hugget aflange huller i et par centimeters dybde i den ønskede flække-retning. Til sidst blev der anbragt korte, aflange mejsler i hullerne, og ofte skulle der ikke mange slag med en hammer til, før stenen flækkede hele vejen igennem.

Skærveknuseren

På skærvefabrikken var der flere km tipvognsspor, hvor stenene blev transporteret af et lokomotiv, "Grisen", der trak op til 8 tipvogne fra grusgraven til en stor skærveknuser. *Jørgen Hansen Jensen* kørte sommetider med tipvognene.

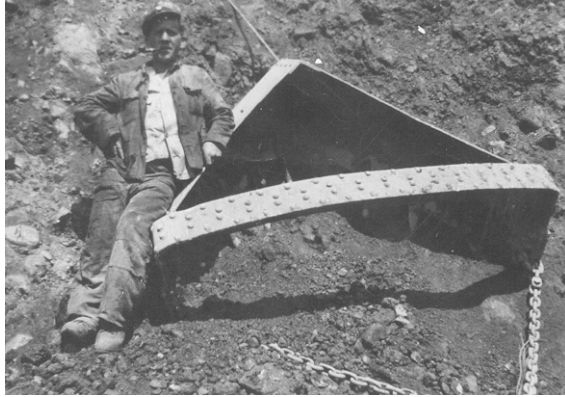

"Grisen"

I alt arbejdede der en halv snes mand på stedet. Navne på nogle af arbejderne i 1950'erne: *Jens Bonde* og *Alfred ...* fra Hørning.

Carl Plesner fra Hørning passede skærveknuseren, som delte skærverne i mindre stykker. Der blev også produceret stenmel på skærvefabrikken. Det blev anvendt ved asfaltproduktionen på Colas-fabrikken ved siden af. Specielt stenmelet var farligt at arbejde med og gav nogle af arbejderne livsfarlige skader i luftvejene.

Gravemesteren hed også *Johannes Jensen*.

Gravemesteren ved den store slæbeskovl

Formanden, *Harald Jensen*, boede i et lille træhus på Fusvadvej 2 neden for grusgraven.

Harald Jensen med et fund fra grusgraven: en urne

Flere vognmænd *J. Buhl*, Hasselager, *Johannes Svejstrup*, Ormslev, *Viggo Bertelsen*, Ormslev - chauffør: *Ivan Bertelsen* kørte skærverne fra Edslev Knude til Hørning station, hvor de blev læsset på godsvogne. I perioder blev der også kørt sten til Århus havn, hvorfra de blev transporteret videre med skib. En stor del af skærverne blev eksporteret til Tyskland.

Grunden med skærvefabrikken ejedes af *Hans Andersen*, Knudevejen 23, "Stenslyst", Edslev by Kolt sogn matr. 10b frem til 1981.

Skærvefabrikken, som eksisterede fra ca. 1932 til 1956, lå ved siden af Colas asfaltfabrik på samme matrikel.

Kilder: Ivan Bertelsen, Jørgen Hansen Jensen og Jytte Christiansen.

Red. Leif Køhler Jensen.

Gunver Jensens erindringer

Fra min barndomstid

Jensen, Gunver Karoline

Tidl. byrådsmedlem, f. 8.12. 1924 i Olsker, d.a. Johanne, f Kås og Hans Jensen. G. 1950 m. Willy Jensen, f. 29.2. 1929, s.a. Marie, f. Nielsen og Marinus Jensen.

7 års skolegang. Manufaktureks-peditrice. Aftenskole. Handelsregning og bogføring. Tysk på aftenskole. 1944-50 ansat i manufakturforretning, derefter gift og blevet mor til to børn.

1968-73 gartneri. 1974-78 sygevikar Olsker Skole. Medl. af Socialdemokratiet. Medl. af Allinge-Gudhjem byråd 1974-98. 199- medlem af Ældrerådet i Allinge-Gudhjem Kommune. Udsendelser i Bornholms Stemme hver mandag med gæster i studiet.

Fra "Klippeøens kvinder og mænd". Red. Søren Wolff. Bornholms Tidende. 2000.

Fra jeg var godt et år, boede jeg sammen med min far og mor og min bror *Johannes* hos mine bedsteforældre. Det var på den lille landejendom "Udmarksminde" i Sandkås, og da mine bedsteforældre blev gamle og ikke kunne magte det mere, flyttede vi hjem til dem.

Johan, Gunver og Karoline foran Udmarksminde

Min far havde været en tur i Amerika, hvor min tante *Johanne* og onkel *Kristian* boede i en by, der hedder Erie, tæt ved grænsen til Canada. Min tantes mand, der hed Thorvald, var fra Jylland. Han sejlede på Eriesøen, hvor han arbejdede for toldvæsenet. – Onkel Kristian var bager. Han blev aldrig gift.

Patruljebåden på Erie søen

Min bedstefar døde, da jeg vist var omkring 5-6 år, og min bedstemor døde ikke så lang tid efter. Min bedstefar hed *Johan* og min bedstemor *Karoline*, og det fik jeg til mellemnavn.

Men jeg kan ikke huske julen, da bedsteforældrene levede. Først da jeg begyndte i skolen, kan jeg huske julen. – Grisen blev jo slagtet i december. Køleskab fandtes ikke, grisen blev saltet ned. Der blev lavet lungepølse og ikke mindst: blodpølse, som jeg syntes, var det bedste ved grisen, og jeg holder stadig meget af blodpølse.

Det skete, at min onkel og tante i Hasle kom til pølsegilde. Min onkel hed *Vilhelm* og havde også i sine unge år været en tur i Amerika. Min tante hed *Kristine*, og hun havde arvet en købmandsforretning i Hasle efter sin onkel, og derfor var der altid en god kurv med: kaffe, sukker, kirsebærvin, snaps, slik og andet godt til julen.

Mine to kusiner *Kirsten* og *Bodil* var også med, så havde jeg nogen at lege med. Johannes var jo voksen og legede ikke mere.

Det skete også, at vi var til julegilde i Hasle, og så lejede min far en vognmand fra Allinge til at køre. Det var en stor oplevelse. – Om sommeren kunne det ske, at far satte hesten for ponyvognen, når vi skulle derud.

Da jeg blev voksen, har Johannes og jeg også cyklet til Hasle med pølse og fået nogle gode ting i kurven med hjem. – En aften vi kørte hjem, punkterede Johannes' cykel, da vi var halvvejs hjemme. Han sagde, jeg skulle bare køre hjem og sige, han kom senere, men han havde en lang spadseretur hjem.

Jul

Min barndoms jul: Ja, der var ikke noget, der hed julegaver. Vi fik god mad. - Pebernødder og appelsiner og juletræ var der ikke noget, der hed. - Da jeg kom i skole, opdagede jeg jo, at mine kammerater fik gaver og havde juletræ. Men jeg var til juletræ på vores skole, og det var meget hyggeligt, og så var der jo vores søndagsskolejuletræ. Vi fik nogle dejlige stykker mad med fint pålæg på og hvidtøl til. Vi fik slik, kagemand, appelsiner og en lille gave til os, som gik i søndagsskole, og det gjorde næsten alle børnene dengang – enten i den ene eller den anden.

Far og mor tilhørte Luthersk Missionsforening, og her gik jeg, og det gjorde Johannes også, da han var dreng. Vi havde en dejlig lang juleferie fra skolen, og jeg syntes altid, der var sne, så vi kunne komme ud og kælke. – Jeg har forresten også været i kirke, da jeg var lille, men ikke juleaften, derimod julemorgen, altså 1. juledag. Jeg gik

med far og mor til Olsker rundkirke. Det var langt og koldt på en vinterdag.

Men julegaver kom der da, for tante i Amerika sendte altid en pakke til jul, som far hentede på toldkammeret, når toldereren havde rodet hele pakken igennem. Der var en ting til alle, nyt tøj og dukker til mig – flotte dukker, som jeg næsten ikke fik lov at lege med. De sad bare til pynt, og så kunne de endda sige: Mama.

Ja, det var lidt om min bardoms jul – og set med nutidens øjne måske en fattig jul, så forstår jeg godt som voksen, at min far som en fattig husmand ikke havde så mange penge – men jeg er aldrig gået sulten i seng – og har mange gode minder at se tilbage på.

Barndommens lege

Her er lidt om, hvad jeg legede, da jeg var barn.

Da jeg var helt lille, inden jeg kom i skole, så var det jo kælken, hvis der var sne, og det, synes jeg, altid der var.

Jeg kælkede sammen med naboens dreng, der var lidt yngre end mig. Vi lavede også glidebaner i vejgrøfterne, og hvor der ellers var is. Skøjter havde vi ikke, men gummistøvler var ret gode at glide med.

Når det blev forår, spillede jeg bold. Op ad en væg kunne man spille med en – to – op til - 4 bolde.

Jeg hoppede også i reb. Det var ikke noget fint sjippetov, jeg havde, men et stykke reb, som gjorde samme gavn.

Ude i haven lavede jeg også mad af sand og alt muligt i de gamle gryder, min mor havde kasseret.

Min bedstefar og bedstemor boede jo hjemme hos os. Jeg kan ikke rigtigt huske, da min bedstefar døde, men min

bedstemor døde, da hun fyldte 90 år, samme dag. – Hende kan jeg huske. Hun passede mig meget, da jeg var helt lille, og min mor havde travlt.

Vi havde hund og katte, og dem legede jeg meget med.

Jeg kan også huske, at min tante fra Amerika kom og havde min fætter, *Robert*, med. Han var lidt ældre end mig, men han lærte snart lidt dansk, noget havde tante vel lært ham. Min onkel, som jeg aldrig har set, var også dansk – fra Jylland, og han besøgte vist sin familie der.

Amerikakuffert. Foto: Annette Blume

Om foråret, inden jeg skulle begynde i skole, i april, havde min mor lært mig at læse, skrive og regne, men det var vi flere, der kunne, da vi kom i skole, så det var nemt for vores frøken. Vi var 30 børn i klassen i Tejn. Der var også en skole i Olsker, og der var lige så mange. Der manglede ikke børn dengang. Der var mange søskende i en familie.

Om vinteren, når der var sne, og vi havde frikvarter, da sloges vi med sne eller lavede snemænd – og var vejret

alt for dårligt, fik vi lov at være inde i skolestuen i frikvarteret, hvis vi var stille. Så byttede vi glansbilleder eller skrev gækkebreve til hinanden, og i det store frikvarter spiste vi vores madpakker.

Vi havde jo lappesko (hjemmesko) med. Man gik ikke ind med støvler på dengang.

Om vinteren mødte vi først kl. 9 og fik fri kl. 15, så var det om at skynde sig hjem, inden det blev mørkt. Nogle børn på landet havde længere hjem, end jeg havde.

– Vi sang altid morgensang og sluttede også med en sang, som regel:

***Nu er dagen til ende
Og til hjemmet vi gå
Hvad vi lærte at kende
Skal vi nok huske på.***

Når det blev forår, spillede vi meget bold i skolen: langbold, rundbold – og sanglege. – Vi havde også en bom på legepladsen, som vi gik på og slog kolbøtter på, og ribber at klatre i.

Jeg lærte også at cykle, da jeg begyndte i skolen og fik også en gammel, brugt cykel, så jeg kunne cykle til skole. Det var også meget nemmere end at gå de 2 km. Der var ingen skolekørsel dengang.

Da jeg var omkring 10 år og altid var forkølet, fandt lægen ud af, at jeg havde polypper, så jeg skulle på Allinge Sygehus og have dem fjernet. Jeg var meget bange, men min far lovede mig et armbåndsur. Det havde mine skolekammerater nemlig. Jeg fik godt nok mit armbåndsur, men måtte ikke tage det på i skolen, det kunne jo blive

ødelagt, men hvad var det så værd? Jeg snød mig til at tage det på engang imellem.

Hvad legede man så efter skoletiden?

Ja, se på landet gik vi kun i skole hver anden dag, og så var dagen længere om foråret: en hel time mere i skolen. Jeg hjalp jo til med at sætte kartofler, tynde roer ud, med græshøsten, selve høsten, plukke bær, tage kartofler op og tage roer op. Det gjorde børn på landet dengang, men der var også tid til at lege.

Nabodrengen, som jeg legede med som barn, hans far lavede en lang kælk med rat, og vi var mange børn og voksne, som fik en tur på kælken om vinteren.

Ellers spillede vi bold, og vi havde en snurretop og en kæp med en snor i, og så slog vi til toppen, så den snurrede..

Vores vej var blevet asfalteret, så den var god til den slags lege. – Da jeg begyndte i skolen, var det kun en grusvej, som gik forbi huset, vi bor i nu..

Vi var også begyndt at få turister hjemme hos min far og mor. Bedsteforældrene var jo ikke mere, og deres lejlighed kom der turister i, og de havde børn, som jeg legede med. De kom fra København, og en af dem er stadig min veninde. Hun blev gift og kom til at bo i Aalborg, og vi ringer stadig væk sammen en gang imellem.

En sommer havde hendes mor en badedragt med til mig, for nu skulle jeg med dem ned til stranden og ud at bade. Jeg fik også lært at svømme. Dengang blev man bare ved, til man kunne. Jeg blev meget glad for at gå til stranden og er det stadigvæk.

Men vi andre børn legede jo sammen også. Vi havde hønseringe, kugler og hoppede paradiset, legede røvere og

soldater, det gjorde vi sammen – piger og drenge – legede tagfat, og hvad ellers de gamle lege hedder.

Efter konfirmationen var det slut med at lege, nu skulle der bestilles noget. Men det er en helt anden historie, som vi kan vende tilbage til.

I min fritid som voksen var det håndbold, som blev min store interesse. Jeg ser gerne damehåndbold i TV. Vores datter *Annette* spiller også håndbold, og barnebarnet *Maya* på 11 år er også begyndt.

Lidt om tiden efter min konfirmation

Selve konfirmationen blev der ikke gjort meget ud af. Jeg blev konfirmeret i april i Olsker rundkirke. Tejn kirke blev først bygget året efter. Min mor var med mig i kirke, ikke min far. Hvorfor ved jeg ikke. – Jeg tror, at Johannes dengang arbejdede på Dams Hotel i Rønne og ikke havde fri. Vores naboer, som havde den dreng, jeg legede med, de kom og spiste til aften, ellers var der ingen gæster, og jeg fik et forklæde som gave fra dem. Jeg fik ikke noget af min far og mor, men fra naboer, vores venner, fik jeg en sølvring, lommetørklæder og telegrammer med en 5 kr. seddel (Det havde man dengang).

Sommeren derefter var jeg hjemme og hjalp til med alt muligt både inde og på marken, men det gav ingen penge. Jeg fik maden og lidt nyt tøj og en enkelt biografbillet, som kostede 35 øre for børn og en krone for voksne.

Da det blev efterår fik jeg en formiddagsplads nede i Allinge. Det var fra 7 morgen til 13.30 om eftermiddagen. Jeg fik maden og 25 kr. om måneden. Dem fik jeg lov at

beholde til tøj og lommepege. Den første vinter, jeg var der, fik vi isvinter og sne. Havet frøs til, og man kunne næsten gå til Christiansø. Det var dog for farligt, der kunne være våger i isen.

Det første, jeg skulle om morgenen, var at fyre op i kakkelovnen, og en morgen, da jeg kom, stod vandkedlen i kakkelovnen fra dagen før, og vandet i den var blevet til is, så det var bare med at få gang i koksene. Det havde frosset 30 grader om natten.

Besat af tyskerne

Krigen var jo brudt ud i Danmark. Tyskerne havde besat os, og min far, som altid havde været meget sparsommelig, købte en dyr radio, så vi kunne høre BBC fra London. Det var i øvrigt en bornholmer, jeg tror nok, han hed Johannes Sørensen, som læste nyhederne op. Når der var hilsen til tante Anna og flere hilsener, var vi klar over, at englænderne kastede våben ned i Danmark, flere steder i Jylland, og vi tænkte på Johannes. Det anede os, at han var med i modstandskampen.

Hvad kunne man så lave i sin fritid, når der var krig, mørklægning, og vi skulle være hjemme kl. 21, det forlangte tyskerne. En vinter, Johannes var hjemme, fulgte jeg med ham i biografen og så mange franske film: ”Klokkeren fra Notre Dame”, ”De elendige”, som i dag hedder noget retning af ”Les Miserable”. Vi læste også om aftenen: Johannes, min mor og mig. Far gik gerne tidligt i seng. Vi stegte æbler på kakkelovnsringene, de smagte så godt. Det var jo ved petroleums-

lampens skær, og pludselig osede den, og den sorte sod faldt ned i hovedet af os og bøgerne.

Johannes lavede engang elektrisk lys i stuen ved hjælp af en akkumulator. Det var skønt, men akkumulatoren blev ret hurtigt tom.

Til foråret begyndte jeg at arbejde i et silderøgeri i Tejn. Vi mødte kl. 6.30 om morgenen, så skulle silden renses og tørres og røges, og fyraften var kl. 21 om aftenen. Vi fik 1 kr. i timen. Selvom det var en lang dag, så var det ikke så hårdt, og jeg følte mig helt rig.

Jeg var også begyndt at spille håndbold, og det blev min helt store interesse. Der var ikke nogen sal, det var uden-dørs baner. Om vinteren gik vi til gymnastik og badminton. Det var i en uopvarmet sal og omklædningsrum med kakkelovn. Det var ikke særlig bekvemt, og vi arbejdede godt for at holde varmen.

Gunver foran "Magasin du Nord" i Allinge

En dag syntes min far, at jeg skulle lære noget, så jeg kom i lære i en manufakturforretning i Allinge, den der stadig ligger nede på havnen. Der var stadig krig, så det var svært at få tøj i butikken. Det var rationeret. Tøjet kaldtes maksimaltøj. Det var ikke særlig godt, og sommetider kradsede det, når man fik det på.

Jeg kan huske, da freden kom. Jeg havde været til håndboldtræning, og da jeg kom gennem Allinge på vejen hjem, stod alle vinduer åbne. Alle hørte radio. Jeg skyndte mig hjem og sagde til min far, at han skulle lukke op for radioen, for der var blevet fred.

Besat af russerne

Dagen efter solgte vi alle de danske flag, vi havde i forretningen, og overalt i byen var der Dannebrogsglag, og om aftenen var der fest oppe på vores stadion. Alle var så glade. Men Bornholm blev hjemsøgt som så mange gange tidligere, for russerne kom og bombede Rønne og Neksø sønder og sammen. En hel familie blev dræbt, da deres hus i Rønne blev bombet. Det var forfærdeligt. Jeg følte mange gange, at ens ungdom ligesom blev ødelagt af den krig. Senere blev vi besat af russerne. Befriere, følte vi ikke rigtigt, de var.

Russerne kom også og handlede hos os. Der kom en mand og købte en masse drengetøj. Vi lærte jo at forstå hinanden lidt, så han fortalte, at han havde 7 drenge derhjemme, som han sendt tøj til. En gang *Gurli* og Johannes var på Bornholm, fortalte jeg dem om det. Gurli sagde: "Spørg, om han har cigaretter?". Dengang var det meget svært at få cigaretter. Jeg spurgte ham om cigaret-

ter, men han havde ingen, men han havde ”mahurca”, det var russisk for tobak. Det fik jeg noget med hjem af til Gurli. Hun rullede det og røg det. Det lugtede ganske forfærdeligt!

Men alting får jo ende, og en dag rejste russerne hjem, og da drog vi på Bornholm et lettelsens suk. Vi var bange for, at vi aldrig var blevet af med dem. De havde deres egen kirkegård i Allinge, der ligger mange russere begravet. Et af vore hoteller i Sandvig var lazaret, og mange af soldaterne døde. De kom jo fra fronten. Der ligger også en del tyskere på Allinge kirkegård. En krig er altid forfærdelig, når unge mennesker ikke kommer hjem igen.

Ud og hjem

En dag lærte jeg jo *Willy* at kende. Vi rejste til Jylland, da han skulle være soldat, men han trak frinummer. Vi blev i Skive i 3 år og fik *Flemming* derovre, men så rejste vi tilbage til Bornholm, for jeg savnede Bornholm så forfærdeligt. Jeg blev faktisk syg af hjemlængsel. Jeg savnede øen og vennerne der. Måske skulle jeg have grebet sagen an på en anden måde og begyndt at spille håndbold derovre og på den måde lært nogen at kende.

”Bornholms stemme”

Johannes' søster var i adskillige år vært for radioprogrammet ”Madam Jensen”, hvor lytterne kunne komme med aktuelle kommentarer til, hvad der var til debat på øen. Der var også mulighed for at få opfyldt musikønsker.

I årene op til 2000 var det en tradition, at Johannes var med i studiet en gang om året og læste op af egne tekster fra sin tid på Bornholm.

"Udmarksminde"

Tejnvej 33. Hovedejerlavet Olsker: 82t, 42h og 82yz.

Hartkorn: 1 skp. 1 fjerding kar 1/4 album.

I 1873 købte snedker Johan Jensen og hustru Caroline Kristine (f. Olsen) landejendommen matr. 82t m.fl. på i alt 86.000 kvm, som de kaldte"Udmarksminde".*

** Udmark betegner et fælles areal uden for byens skel. Ofte af ringe kvalitet. Blev typisk brugt til sommergræsning*

Arealet strækker sig fra jernbanen (1913-1953) i vest ned til Østersøen, hvor der er en vig med store rullesten (Knødrekås eller Knudrekås) - tidligere var der sandstrand. Mod syd løber der *Klintebækken*. Mod nord dannes der skel af et stengærde. Hist og her støder man på klippegrund, når jorden skal bearbejdes. Jorden er leret (om sommeren med dybe revner) og var oprindeligt fyldt med sten.

Ejendommen ligger ca. 250 m fra Østersøen i ca. 35 meters højde over havet. En voldsom stigning på så kort en afstand. - Fra stuehuset er der udsigt til hele kystlinjen fra

Tejn til Gudhjem, og ude på marken kan man om aftenen se fyret på Christiansø. - Morgen og aften sejlede rutebåden med den røde stjerne på skorstenen forbi på vej til eller fra København (1876-1978).

Med års mellemrum ligger der pludselig mange skibe for anker ud for kysten - også store skibe. Det sker, når der er kraftig vestenstorm f. eks. om efteråret. Så bruges bugten mellem Allinge og Gudhjem som en naturskabt "læmole".

Arealet ned mod stranden var et kapitel for sig. Her blev der efterhånden med en enorm arbejdsindsats opbygget en usædvanlig samling af sten og figurer: "Bakkehaven". På en stor sten i haven var der indhugget årstallene: 1873-98 og senere tilføjet 1923. Hovedfiguren er/var "LC" - 2 m høj - opført af glatte, runde sten fra stranden.

Karoline og Johan Jensen foran LC.

Nede mellem de høje stenvure var der hasselnødder, hindbær, ribs og æbletræer. Et af æbletræerne kom pr. "luftpost", idet en fugl vistnok engang lagde en klat, og det kom der et træ ud af med æbler, der mindede om gravestener, men ikke var det. Derfor døbte en botaniker sorten som "Udmarksmindeæblet".

Matthiesen 1913. II: 176

Udmarksmindeæble

Hjem: Bornholmsk Sort. Træet er ifølge Skrivelse af 1/3 06 fra Hr. Johan Jensen, Udmarksminde pr. Allinge »selvplantet i en Have ved Stranden mellem Klipperne. Træet er 5—6 År gammelt og har båret Frugt første Gang 1905, vokser godt, men har en snæver Plads mellem Kirsebærtræer.« Haven ejes af Hr. Jensen.

Fig. 262. Udmarksmindeæble.

På de høje lodrette klippevægge voksede der vindruer, og i en af de små haver trivedes gammeldags roser med en stærk, behagelig duft. De blev tørret og anvendt som duftmiddel i linnedskabene. I den sydlige del af haven løber der en lille bæk. Langs med øst-muren går den gamle redningssti (med tinglyst vej-ret på 4 alen for Bornholms og Møens Redningsvæsen).

*"Knødrekås" ud for "Bakkehaven"
Udsigt fra redningsstien.*

Mit liv var fattigt, og dog så rigt,
for her var tryghed hos gode venner,
fra Verdens ondskab med kævl og sligt,
da blev jeg skærmet med varme hænder,
og bedst af alle jeg mindes kan,
var gamle Anton den hædersmand.

Nu er han borte, og andre med;
som dengang præged min barndoms dage,
men mindet lever på dette sted,
i tanken rejser jeg tit tilbage,
thi jeg har hjemme på denne egn,
jeg glemmer aldrig min barndoms Tejn.

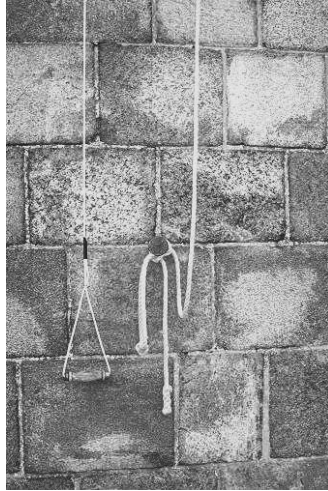
Johannes Jensen.

Tegning: Børge Olsen

”Hans og Grethe”

- Skrevet af Johannes Jensen i efteråret 2001 –

Reb til kirkeklokken

Endelig var det blevet forår – det havde trukket længe ud – for hver gang der var en mildning i vejret, så holdt det kun en uge, det slog igen om i blæst med frost og snebyger, men nu så det ud til at være alvor.

Hans besluttede sig til, at han ville en tur ud på kirkegården for at se, om graveren havde fjernet græsdækningen på Grethes gravsted. Hvis det var tilfældet, ville han købe påskeliljer, som forhåbentlig kunne stå påsken over.

Om sommeren holdt han sig altid til røde CHRYSANTENUM, 2 stk. – en på hver side af gravstenen, den ene for Grethe, og den anden for ham selv.

Han følte, at så var det lige som de var hinanden nær. På den måde var de ikke så alene nogen af dem, hun under den kolde jord og han i det mærkeligt tomme hus, hvor de havde boet sammen i godt 50 år.

Det var mærkeligt at tænke tilbage på alle de år, der var gået. Nu havde hun ligget i sin grav i 5 år, og det var 57 år siden han traf hende som 20 årig – ung og smuk var hun af type – lige sådan som han altid havde ønsket sig. 165 cm høj, let buttet uden at være tyk, skulderlangt, mørkt, let bølget hår og en behagelig stemme. En kombination, der fik ham til at føle en rislende fornemmelse af velbehag, lige fra nakken og helt ned ad rygraden, når de, i de lune sommeraftener gik tur langs Strandvejen og ud til Tivoli "Friheden".

Hvor var alt dette dog skønt, men – som det gamle ord siger: "Livet er ikke lutter lagkage". Årene, der kom, beredte mange vanskeligheder. Krigens efterdønninger indebar mangel på materiale, arbejdsløshed og boligmangel. Kummerligt var det at have et værelse til både at sove og spise i samt et lille, tilstødende rum, der skulle gøre det ud for et køkken, med 2 primus apparater stående på en gammel kommode. Vandet skulle hentes uden for, og som følge deraf bæres ud igen. Dertil kom vanskelighederne med at have et spædbarn, jo, det var virkelig hårde tider.

Hårdt var det for Hans at holde føden i huset, og hårdt var det for Grethe at få det hele til at fungere, men hun klagede ikke. Hun var en sej natur, men

var alligevel mange gange ked af, at det var så svært af få lidt tøj. Hensynet til barnet vejede tungt.

Ud fra disse beskedne omstændigheder var det en stor dag, da de flere år senere kunne flytte ind i et lille selvbyggerhus, resultatet af hårdt slid og mange afsavn. Hans tog alt det private arbejde, han kunne opdrive, og han fik efterhånden et godt renommé, da han både var stabil og samvittighedsfuld, men hvor han dog træt mange gange. Dog var der ting, der ligesom kunne trylle trætheden væk – det var den glæde, der lyste ud af Grethes ansigt, når han så sig i stand til at give hende penge til en ny kjole, så var hun parat til at begynde på en frisk.

Langsomt og sejt bedredes deres materielle vilkår, så de kunne supplere deres beskedne indbo. De kunne godt have brugt lidt mere plads, men udvidelse af huset skulle i hvert fald vente – det andet var vigtigere. At folkeviddet havde døbt deres hus "Pandekagehuset", tog de ikke så tungt, for – som Hans sagde: "Vi har ikke som i eventyret både ulv og heks og den slags vederstyggeligheder."

En dag sagde Grethe til Hans: "Tror du, vi kan klare et barn mere? Vi har jo drengen, men jeg kunne godt tænke mig en pige. Så er det lige som, vi yder samfundet erstatning for, når vi engang ikke er her mere." Grethe fik sit ønske opfyldt, og livet gik videre med alle de krav, det medfører.

"Hvor er det mærkeligt," sagde Hans til sig selv, "Man slider og slæber og stræber. Man får børn, derefter svigerbørn og børnebørn. Det tegner lyst,

men så mærker man, at man bliver gammel. Kræfterne er ikke, hvad de har været. Det er ligesom man kører i bakgear.

Alt dette er svært, men det sværeste af det hele er, når den smukke pige, man traf i sin ungdom, bliver ramt af sygdom, og man ser hende visne hen, plaget af smerter. Man føler sig hjælpeløs og fortvivlet, fordi man ingenting kan gøre for at hjælpe. Man ser i øjnene, at inden længe skal man sige det sidste farvel, men skyder tanken fra sig.. Denne kamp er man dømt til at tabe, skæbnen er ubønhørlig.

Jeg måtte sige farvel til Grethe, da hun endelig blev udfriet af sine lidelser, og nu går jeg på 5. år og trisser rundt alene.

Hvor længe skal dette vare? Hvorfor måtte jeg ikke beholde Grethe? Hvad er Vorherres mening med dette liv?" "Måske er jeg utaknemlig", fortsatte han, "Jeg har jo både børn, svigerbørn og børnebørn. Ja, nu er der også et oldebarn, og de er flinke til at besøge mig. Det er dejligt, når de kommer, og det er hyggeligt, så længe de er her, men når de er kørt, så er det ligesom om tomheden breder sig i huset. Ensomheden føles dobbelt.

Jeg oplever gang på gang, at folk, jeg kender, finder nyt bekendtskab, når de er blevet alene, men det føler jeg ikke, jeg kan. Ingen kan erstatte Grethe – ikke bare hendes personlighed – men livsformen i sin helhed. Måske skulle jeg så vænne mig til en anden slags mad. Hos mig gælder det ikke, at fremmed mad smager bedst. Jeg har aldrig fået bedre mad end den, Grethe lavede. På det område er jeg nok forvænt. Måske ville jeg også blive stillet

over for nye krav, som jeg ikke kunne tolerere. Den risiko gør mig bange, så er det nok bedst, at jeg har det, som jeg har det.

Jeg ved godt, at jeg jo bare er en af mange, der er blevet alene, men alligevel synes jeg, at Vorherre har sviget mig.

Nu var han fremme ved kirkegårdsåsen, og han kunne se, at graveren gik derinde. Ja, så kunne han jo få en snak med ham. De havde efterhånden kendt hinanden i adskillige år og altid snakket godt sammen. "Sådan et arbejde kunne jeg ikke tænke mig", tænkte han ved sig selv, "Alle de begravelser, alle disse tårevædede ansigter, hele denne atmosfære af sorg. Hvordan kan han klare det?"

Men det kunne graveren. Han var frisk og fornøjelig. – Han viste rundt og forklarede, så man ikke behøvede at være i tvivl om, hvor de forskellige borgere havde fået deres sidste hvilested. Dette område var hans domæne. Hver en plet og hvert et navn var prentet ind i hans bevidsthed. Man kunne bare spørge.

Det første ukrudt havde allerede vist de første spirer, for det er lige som med onskaben, der dukker op på trods af alle gode bestræbelser, men de gode kræfter – i form af graveren – havde så til gengæld givet det en af hakkejernet.

Det var blevet sidst på eftermiddagen. De andre besøgende var en efter en gået hjem. Foruden Hans var der kun graveren tilbage, og han sagde: "Nu vil jeg gå hjem og få en kop kaffe, inden jeg ringer solen ned, for jeg er både sulten og tørstig."

Hans stillede sig foran Grethes grav, da graveren var gået, og han greb sig i at sige lige så stille:
"Hvor jeg dog savner dig. Du ved godt, at du har været det bedste i mit liv, men jeg måtte alligevel sige farvel til dig. Jeg står ved siden af dig, men kan dog ikke nå dig. Når jeg kommer hjem vil jeg – lige som de andre dage – stille mig foran dit billede på dækketøjsskabet, hvor du står omgivet af familie-medlemmer – og mindes dig fra ungdommens dage, hvor jeg ikke anede, at skæbnen ville være så hård ved dig, og at jeg skulle blive så fortvivlet over min hjælpeløshed."

Hans holdt inde med sin stille snak og kiggede sig omkring. Det var sket, at en efternøler på kirkegården var kommet forbi og havde kigget så underligt på ham med et blik, der røbede, hvad han tænkte om Hans: "Han er da vist blevet lidt særl!"

Nu ville han gå hen og sætte sig lidt på bænken ved den vestre kirkegårdsmur, hvor den synkende sol skinnede blidt og behageligt og afvente, at graveren kom – for efter skik og brug - at ringe solen ned. Klokkernes klang bragte ligesom et budskab fra det mægtige univers, som vi – trods al videnskabelig forskning – ikke ved ret meget om i dets uendelighed.

Vi kan tro og tænke, men mangler vished. Og tænke, det var lige hvad Hans gjorde, når han, efter sædvane, afventede graverens komme.

Da klokkeklangen var døet ud, fulgtes Hans og graveren lidt hen ad vejen, indtil graveren drejede ind på en sidevej, så de skiltes med et "Godnat", og Hans gik hjem til sin ensomhed.

Påskan var forbi. Disse dage hvor præsterne kom med meterlange beretninger om opstandelsens under – dette under, der skulle overgå alle mennesker – men som ingen indtil nu havde oplevet. Al den snak forekom Hans trættende, så han gik ikke til gudstjeneste. Atmosfæren gjorde ham deprimeret. Orgelets hårde klange virkede på ham som Dødehavets brusen. Han kunne ikke høre lyden af orgellet uden - for sit indre syn - at se en kiste, der blev båret hen til et hul i jorden, hvorpå den blev sænket ned, og lyden af 3 skovle jord varslede legemets tilintetgørelse.

Nej. Den fred, han trængte til, kunne han langt bedre opnå på bænken ved den vestre mur, når solen antog sin rødgyldne farve, der udstrålede en herlighed, som overgår al menneskelig forstand. Så blev kirken lille og betydningsløs, og det mærkelige ritual, der kaldes messe, lød nærmest som fårs brængen i folden.

Solnedgangens pragt fik ham til at tænke på skriftstedet: *"Se – mit tempel er oven over jer."* Det tempel kunne ingen bygmester gøre efter.

Da foråret og sommeren for alvor satte ind, blev det tiden for de røde CHRYSANTENUM, og behovet for vand nødvendiggjorde hyppige besøg på kirkegården. For at vandet kunne gøre mest mulig nytte, henlagde Hans sine ture derud om aftenen, sådan at planterne kunne få tid til rigtig at drikke, men alligevel var det svært at holde liv i dem, så der skulle nye planter til ret jævnligt. "Ak ja", sagde han til sig selv, "Hvordan skulle jeg kunne holde liv i planterne,

når jeg ikke kunne holde liv i Grethe, selvom det betød mest for mig af alt på denne jord.”

Efter hvert vandingsbesøg satte Hans sig hen på bænken for at nyde solnedgangen og klangen af graverens klokkeringning – så det blev faktisk en tradition – samt at de fulgtes lidt på hjemvejen, men en aften sidst på sommeren blev Hans siddende.

Graveren råbte til ham: ”Skal du ikke med Hans?”, men Hans svarede: ”Jeg bliver siddende lidt endnu for at mindes. Det er årsdagen for at Grethe døde fra mig.” ”Jamen så godnat, sagde graveren og gik. ”Ja, årsdagen”, sagde hans til sig selv. ”Denne forfærdelige dag”, som han havde i skarp erindring. Han havde aflagt et af sine besøg på sygehuset og sagde farvel, da besøgstiden var forbi – intetanende om at det blev sidste gang. Ganske vist havde hun det dårligt. Alligevel, hvem klynger sig ikke til håbet? Men da telefonen ringede om aftenen, brast dette håb. Det uigenkaldelige var sket, Grethe var ikke mere.

Da graveren kom næste morgen for at ringe solen op, så han til sin forbavselse, at Hans sad på bænken, så han råbte: ”Godmorgen, Hans. Du er tidligt oppe!”, men Hans svarede ikke, så graveren gik derhen.

Ja, der var ingen tvivl. Det var en død mand, der sad på bænken, men det underlige var, at han - selv i dødens stivhed – havde et forklaret udtryk i ansigtet, som om han smilede.

Graveren gik hen for at ringe solen op og kom forbi Grethes gravsted. Der så han til sin forundring, at Grethes bryllupsbilledes var sat foran gravstenen. Hans og Grethe var forenede for evigt.

Bænken på Stilling kirkegård

Efterskrift

Gurli Køhler Jensen 1923-1996

Johannes Thorvald Jensen 1911-2002